

Het begeleiden van kinderen van gescheiden ouders

Welke interventies kunnen leerkrachten van CBS De Fontein inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden?

(Figuur 1: Bron: <http://www.animaatjes.nl/plaatjes/scheiding/animaatjes-scheiding-81207-482240/>)

<i>Naam</i>	<i>: W.R. Fuchten</i>
<i>Studentnummer</i>	<i>: s1052513</i>
<i>Studiebegeleider</i>	<i>: Hannie Fokkens</i>
<i>Cohort</i>	<i>: UOZA2011/OZGD2011</i>
<i>Module</i>	<i>: 9SO-PGO</i>
<i>Datum</i>	<i>: 07-06-2013</i>

Inhoudsopgave	1
Samenvatting	3
Hoofdstuk 1. Inleiding en vraagstelling	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Doelstelling	4
1.3 Centrale vraagstelling	4
1.4 Onderzoeks- en deelvragen	4
Hoofdstuk 2. Theoretisch kader	6
2.1. Echtscheidingscijfers in Nederland	6
2.2. Echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van het kind	6
2.2.1 De gevolgen van een echtscheiding voor het kind	6
2.2.2 Loyaliteit	7
2.2.3 In gesprek gaan met kinderen	7
2.3. Echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van de school	8
2.3.1 De school als aangewezen plaats voor begeleiding	8
2.3.2 Schoolbreed beleid	8
2.3.3 Handelingsgericht werken	8
2.3.4 Samenwerken met de ouders	8
2.3.5 Dynamische driehoek	9
2.3.6 Alledaagse begeleiding	9
2.4. Echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van de ouders	10
2.4.1 Gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ouders	10
2.4.2 Belang van kennis voor de ouders	10
2.4.3 Tips van kinderen voor ouders	10
2.4.4 Hulpprogramma's	11
2.4.4.1 KIES	11
2.4.4.2 JES! Het Zwolsche Brugproject	11
Hoofdstuk 3. Opzet en verantwoording van het onderzoek	12
3.1 Onderzoeksopzet	12
3.2 Doelgroepen van het onderzoek	12
3.3 Gegevens verzamelen	12
3.4 Instrumenten	13
3.5 Communicatie	14
3.6 Validiteit	14
Hoofdstuk 4. Resultaten van het onderzoek	15
4.1. Onderzoeksvraag 1	15
4.2. Onderzoeksvraag 2	16
4.3. Onderzoeksvraag 3	20
4.4. Onderzoeksvraag 4	25
Hoofdstuk 5. Conclusie, aanbevelingen en discussie	27
5.1 Conclusies per onderzoeksvraag	27
5.2 Aanbevelingen en discussie	29
Literatuurlijst	32

Bijlagen	34
Bijlage 1. Vragenlijst Directie en IB	34
Bijlage 2. Vragenlijst Leerkrachten CBS De Fontein	36
Bijlage 3. Vragenlijst Leerlingen CBS De Fontein	38
Bijlage 4. Vragenlijst Ouders	40
Bijlage 5. Verslag van het groepsinterview met leerlingen bovenbouw	42
Bijlage 6. Verslag van het groepsinterview met leerlingen middenbouw	44
Bijlage 7. Verslag van het interview met directeur E. Meijer	45
Bijlage 8. Verslag van het interview met Intern Begeleider F. Bloemsma	46
Bijlage 9. Verslag van het interview met twee ouders	47
Bijlage 10. Dossieranalyse ParnasSys: opmerkingen m.b.t. scheiding	49
Bijlage 11. Antwoorden Vragenlijsten	54
Bijlage 12. Planformulier A + B	66

Samenvatting

De doelstelling van het praktijkgericht onderzoek is het in kaart brengen van de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en welke rol de school hier in kan spelen. De centrale vraagstelling die bij het onderzoek hoort is welke interventies leerkrachten van CBS De Fontein kunnen inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden. Om antwoord te kunnen geven op de centrale vraagstelling zijn vier onderzoeksvragen geformuleerd met bijbehorende deelvragen. Er is gekozen voor een surveyonderzoek. De doelgroepen van het onderzoek zijn de leraren die werkzaam zijn op CBS De Fontein, de directie en de intern begeleiders die betrokken zijn bij het ontwikkelen van beleid op CBS De Fontein, de leerlingen waar de ouders van gescheiden zijn en hun ouders. Om gegevens te verzamelen zijn vragenlijsten gebruikt, interviews afgenomen, heeft er een analyse plaats gevonden van het leerling dossier en is er relevante literatuur doorgenomen. Uit het onderzoek is het volgende naar voren gekomen. Amato (2001) geeft aan dat kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, op veel punten slechter functioneren dan kinderen uit intacte gezinnen. De leerkrachten op De Fontein bieden leerlingen hulp, maar niet structureel en het is niet duidelijk wat begeleiding precies inhoudt. Van der Pluijm en Grevelt (2013) geven aan dat de leerkracht een belangrijke rol in de begeleiding van leerlingen tijdens alledaagse momenten in de klassensituatie. Zij geven een aantal handreikingen voor de alledaagse begeleiding van het kind van gescheiden ouders zoals: toon meerzijdige partijdigheid, luister naar het kind en toon belangstelling en begrip voor de situatie. Er zijn op de Fontein geen afspraken gemaakt en vastgelegd over het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders. Ouders en leerlingen hebben wel hulp ervaren, maar tevens hebben ze begeleiding gemist. Van belang is dat er een protocol echtscheiding komt op De Fontein. Hierin worden afspraken rond echtscheiding vastgelegd, staat in omschreven hoe de informatieverstrekking naar ouders plaats vindt en welke hulp door de leerkracht gegeven kan worden. Verder staat in het protocol omschreven welke rol de ouders spelen in de begeleiding en is in het protocol een theoretisch kader opgenomen als achtergrondinformatie.

Mijn dank gaat hierbij uit naar mijn collega's en studiegenoten Emmy Mulder en Annette Hoekstra-Pel, naar mijn critical friend Ellen Dunnik van de studie Master SEN en naar mijn studiebegeleider Hannie Fokkens van Windesheim. Maar bovenal naar mijn vrouw Karen en mijn kinderen Tom en Elmar, voor alle steun die ze mij gegeven hebben!

Wim Fuchten
S1052513

Hoofdstuk 1. Inleiding en vraagstelling

1.1 Inleiding

CBS De Fontein is een christelijke basisschool in het dorp Ten Boer. De school heeft 200 leerlingen die verdeeld zijn over 8 groepen. De onderzoeker is groepsleerkracht van groep 8 en zelf kind van gescheiden ouders en heeft daar op school geen begeleiding voor gekregen. Het bleef vaak bij de vraag hoe het ging en het antwoord was dan steevast: "Prima hoor!" Toch heeft de scheiding op de onderzoeker als kind behoorlijke indruk gemaakt en vaak heeft de onderzoeker gedacht dat het invloed zou kunnen hebben op de ontwikkeling. Theoretisch heeft de onderzoeker dat echter nooit kunnen onderbouwen. Vaak wordt gezegd dat een echtscheiding voor kinderen minder erg is dan voortdurend te moeten leven met ruziënde ouders, maar dat idee wordt niet gesteund door wetenschappelijk onderzoek. Recent Nederlands onderzoek laat zien dat dat scheiden alleen maar voordelig is voor de kinderen wanneer de ruzies zeer frequent en zeer ernstig zijn (Pals, 2006). In groep 8 en in de andere groepen van CBS De Fontein zitten meerdere kinderen van gescheiden ouders. We weten als leerkracht vaak wel dat deze kinderen een scheiding hebben meegemaakt. Alhoewel we de kinderen willen begeleiden, weten we niet op welke wijze dat het best zou kunnen gebeuren. Ook hebben we geen inzicht in wat kinderen van ons verwachten en is het niet duidelijk of er verwachtingen zijn van de ouders en welke dit kunnen zijn. Met de ouders is er weinig communicatie over dit onderwerp, terwijl de rol van ouders als partner met school in de ontwikkeling van het kind juist van belang is (Pameijer & van Beukering, 2010). Dit heeft geleid op CBS De Fontein tot verkennende vragen van leerkrachten. Wie is er kind van gescheiden ouders op school? Wat voor begeleiding is goed voor een kind van gescheiden ouders? Welke rol speelt de school in de begeleiding? Daaruit volgen de onderzoeksvragen en bijbehorende deelvragen voor dit praktijk gericht onderzoek. De onderzoeker wil ontdekken wat de gevolgen zijn van een echtscheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en op welke wijze de school interventies kan inzetten om deze leerlingen te begeleiden.

1.2 Doelstelling:

De doelstelling van het praktijkgericht onderzoek is:

Het in kaart brengen van de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en welke rol de school hier in kan spelen.

1.3 Centrale vraagstelling:

De centrale vraagstelling die bij het onderzoek hoort is:

Welke interventies kunnen leerkrachten van CBS De Fontein inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden?

1.4 De onderzoeksvragen en deelvragen.

Vanuit de centrale vraagstelling zijn vier onderzoeksvragen geformuleerd. Bij elke onderzoeksvraag zijn deelvragen geformuleerd.

Onderzoeksvraag 1.

Wat zegt de literatuur over de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van een basisschoolleerling?

Deelvragen:

- 1.1 Welke gevolgen zijn bekend in de literatuur over invloed van een echtscheiding op de ontwikkeling van basisschoolleerlingen?
- 1.2 Welke kennis is relevant voor de leerkrachten om leerlingen die een echtscheiding hebben

meegemaakt goed te kunnen begeleiden?

- 1.3 Wat zegt de literatuur over wat een school kan betekenen voor leerlingen van gescheiden ouders?

Onderzoeksvraag 2.

Wat is de huidige situatie met betrekking tot leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?

Deelvragen:

- 2.1 Van welke leerlingen zijn de ouders gescheiden?
- 2.2 Welke gevoelens komen bij deze verschillende leerlingen naar boven?
- 2.3 Welke gevolgen heeft de scheiding voor de leerling tot nu toe gehad in de klas?
- 2.4 Welke hulp verwachten leerlingen van gescheiden ouders van de leerkrachten van CBS De Fontein?

Onderzoeksvraag 3.

Op welke wijze kunnen de leerkrachten van CBS De Fontein leerlingen van gescheiden ouders begeleiden in hun ontwikkeling?

Deelvragen:

- 3.1 Hoe kunnen leerkrachten van CBS De Fontein op een zinvolle manier betrokken worden bij het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders?
- 3.2 Welk beleid kan er ontwikkeld worden voor het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?
- 3.3 Waarin zijn leerkrachten van CBS De Fontein handelingsverlegen in het omgaan met de problematiek die komt kijken bij echtscheiding?

Onderzoeksvraag 4.

Op welke wijze kunnen de ouders na een echtscheiding hun kinderen begeleiden in de ontwikkeling op CBS De Fontein?

Deelvragen:

- 4.1 Hoe kunnen ouders van CBS De Fontein op een zinvolle manier betrokken worden bij het begeleiden van hun kinderen na een echtscheiding?
- 4.2 Welke adviezen kunnen door de school aan de ouders gegeven worden om hen te helpen in de begeleiding van hun kind?
- 4.3 Hoe hebben de ouders na de echtscheiding de begeleiding van school met hun kind ervaren?

Samenvatting

Voor het praktijkgericht onderzoek is de volgende doelstelling geformuleerd: het in kaart brengen van de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en welke rol de school hierin kan spelen. De centrale vraag van het onderzoek is welke interventies leerkrachten van CBS De Fontein kunnen inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden. Er zijn vier onderzoeksvragen met bijbehorende deelvragen ontwikkeld om antwoord te geven op de centrale vraagstelling.

Hoofdstuk 2. Theoretisch kader

“ En ze leefden nog lang en gelukkig....”

Inleiding

Kinderen van gescheiden ouders krijgen op school niet altijd de juiste begeleiding. Toch maakt een echtscheiding behoorlijke indruk op kinderen en zou een school moeten weten hoe ze op een goede wijze om kunnen gaan met kinderen waar de ouders van gescheiden zijn. Er zijn 14 leerlingen op CBS De Fontein die in deze situatie verkeren. Het doel van dit praktijkgericht onderzoek is om in de literatuur ontdekken wat de gevolgen van een echtscheiding kunnen zijn op de ontwikkeling van een kind en wat een school kan doen om een leerling die kind is van gescheiden ouders op een goede en adequate wijze te kunnen begeleiden. In dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op de cijfers omtrent echtscheiding. Daarna wordt echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van het kind. Vervolgens wordt echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van de school. Tot slot wordt het bekeken vanuit het perspectief van de ouders.

2.1. Echtscheidingscijfers in Nederland.

In Nederland zijn ruim vier miljoen (echt)paren. Hiervan zijn ongeveer 3,4 miljoen getrouwd en wonen er ongeveer 700 duizend ongehuwd samen. Per jaar wordt ongeveer 1 % van de huwelijken door echtscheiding ontbonden. Bij ongehuwde paren is dit percentage bijna tien keer zo hoog. In Nederland zijn jaarlijks 35 duizend echtscheidingen. Verder zijn er steeds meer verbroken samenwoonrelaties. Dit worden decohabitaties genoemd. Jaarlijks gaat het hier om 60 duizend (Spruijt & Kormos, 2010). Huwelijken duren gemiddeld veertien jaar, waarbij het aantal snelle scheidingen (die vinden plaats binnen vijf jaar na het huwelijk) afneemt. Dat heeft vooral te maken met de toename van het ongehuwd samenwonen, een aantal van deze relaties wordt al verbroken voordat men gaat trouwen. Buitenkerkelijken scheiden meer dan gelovigen en lager opgeleiden scheiden meer dan hoger opgeleiden. Spruijt en Kormos (2010) geven verder aan dat er bij officiële scheidingen ongeveer 39 duizend minderjarige kinderen per jaar betrokken zijn. Bij decohabitaties is de schatting dat er 18 duizend kinderen betrokken zijn. In totaal gaat het om 57 duizend minderjarige kinderen. Een ouderlijke scheiding kan een thuiswonend kind in elke leeftijd overkomen, maar de kans is het grootst voor kinderen tussen vijf en negen jaar en tien en veertien jaar. Naarmate de leeftijd vordert van een kind, woont deze steeds minder bij zijn beide juridische ouders en deze trend heeft zich de afgelopen jaren voortgezet (Van der Pluijm & Grevelt, 2013). 74 % van kinderen in de leeftijd van negen tot zestien jaar in Nederland woont na een scheiding bij de moeder, 20 % woont in een co-oudersituatie en 6 % woont bij de vader (Spruijt & Kormos, 2010).

2.2. Echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van het kind

2.2.1 De gevolgen van een echtscheiding voor het kind

Amato en Sobolewski (2007) geven aan dat het persoonlijk welzijn bij kinderen het hoogst is wanneer kinderen dichtbij twee voortdurend getrouwde ouders zijn die een relatie hebben met weinig conflicten. Amato (2001) geeft aan dat kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, op veel punten slechter functioneren dan kinderen uit intacte gezinnen:

- ze presteren slechter op school;
- ze hebben meer gedragsproblemen;
- ze voelen zich psychisch en emotioneel minder goed;
- ze hebben een lager zelfbeeld;
- ze hebben meer problemen met sociale relaties en een zwakkere band met hun vader.

Voor jongens zijn de gevolgen ongeveer hetzelfde als voor meisjes, waarbij jongens een groter risico lopen om problemen te krijgen met sociale relaties (Amato, 2006). Ook blijkt het niet uit te maken hoe oud het kind is tijdens de scheiding. Spruijt en Kormos (2010) geven aan dat het weinig uitmaakt

vanuit het perspectief van de kinderen of hun ouders, wanneer deze gaan scheiden, wel of niet formeel getrouwd zijn. Morrison en Coiro (1999) stellen dat kinderen uit gescheiden gezinnen meer gedragsproblemen vertonen dan andere kinderen, ongeacht de mate van conflict in het huwelijk. Ook voor de langere termijn zijn er een aantal serieuze gevolgen: een lager bereikt opleidingsniveau, minder inkomen, een groter risico op internaliserende problemen zoals depressie, minder contact met de ouders, een zwakkere band met de ouders en een groter eigen scheidingsrisico (Amato, 2006). Spruijt en Kormos (2010) merken op dat de kans op een eigen echtscheiding voor scheidingskinderen tweemaal zo groot is en zelfs driemaal zo groot wanneer beide partners gescheiden ouders hebben. Dat de gevolgen van een echtscheiding voor kinderen langzamerhand minder negatief worden, omdat echtscheidingen meer geaccepteerd worden, blijkt niet zo te zijn. Amato (2001) stelt in onderzoek vast dat in de Verenigde Staten, in tegenstelling tot wat hij vooraf verwacht had, de negatieve gevolgen voor kinderen in de jaren negentig niet verminderd waren in vergelijking met de jaren tachtig. De effecten van een scheiding kunnen verschillend zijn bij kinderen. Sommige kinderen ondervinden hun hele leven serieuze problemen. Andere kinderen laten problemen van kleinere aard zien en meer voor de korte termijn. Verder zijn er kinderen die soms op de langere termijn beter af zijn na een scheiding, vooral in geval van openlijk vijandige relaties (Amato, 2006).

2.2.2 Loyaliteit

Kinderen zijn in loyaliteit aan hun ouders gebonden (Van der Pluim & Grevelt, 2013). Loyaliteit is de vanzelfsprekende verbondenheid tussen ouders en kinderen die ontstaat bij de geboorte. Een kind is altijd loyaal aan beide biologische ouders. Elk kind krijgt in de loop van zijn leven met loyaliteitsconflicten te maken. In het geval van scheiding is het loyaal blijven aan beide ouders niet gemakkelijk voor een kind. Kinderen worden geregeld, bedoeld of onbedoeld, gedwongen te kiezen voor een van beide ouders. Het zijn echter de ouders (of één van hen) die gekozen hebben om te scheiden, niet hun kinderen. Paren scheiden volgens de wetgeving dan ook als partners en niet als ouders. Dit is echter niet eenvoudig in de praktijk. Bij een scheiding zijn de ouders vaak met elkaar in conflict en dat is nadelig voor kinderen (Spruijt & Kormos, 2010). Van der Gun en De Jong (2006) geven aan dat kinderen de communicatie met hun ouders als onvoldoende ervaren. Kinderen willen meer en op betere wijze geïnformeerd worden over de scheiding en de gevolgen ervan. Bovendien willen ze meer gelegenheid krijgen om hun gevoelens te kunnen uiten. De mate waarin het kind betrokken wil worden bij de echtscheiding lijkt per kind verschillend. Loyaliteit naar de beide ouders lijkt beslissingen van de kinderen te bemoeilijken. Kinderen geven in gesprekken aan dat ze na een scheiding worstelen met de gevoelens van loyaliteit die ze voor beide ouders hebben. Ze hebben moeite met het kiezen tussen hun ouders en het verdelen van de tijd over hun beide ouders. Kinderen geven vaak aan het zielig te vinden wanneer een ouder helemaal alleen is. Als ze ervoor kiezen om bij een van beide ouders te zijn, geven de kinderen aan zich schuldig te voelen of bang te zijn dat de andere ouder hier boos over is (Van der Gun & De Jong, 2006).

2.2.3 In gesprek gaan met kinderen

Delfos (2005) geeft in het kader van loyaliteit aan dat het bij gesprekken met leerlingen van belang is om open te staan voor de consequenties van de gevraagde mening van het kind. Het kan soms moeilijk zijn voor een kind om een mening te geven. Het kind kan door zijn mening in een loyaliteitsconflict komen. Dat kan niet altijd voorkomen worden en ook is het niet altijd mogelijk het kind in loyaliteitsconflict te helpen. Het kind in loyaliteitsconflict brengen is echter schadelijk voor het kind. Het is dan ook verstandig om in gesprek met het kind je bewust te zijn van de verschillende loyaliteiten waar het kind in verbonden is. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat communiceren contact impliceert. Goed communiceren betekent goed contact. Door een gesprek te voeren met een kind dat een ingrijpende gebeurtenis zoals een echtscheiding heeft meegemaakt, biedt de leerkracht enerzijds hulp doordat de leerkracht echt luistert. Anderzijds krijgt de leerkracht informatie waarmee hij kan inschatten hoe het gaat met het kind en hoe hulp geboden kan worden.

2.3. Echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van de school

2.3.1 De school als aangewezen plaats voor begeleiding

Volgens Van der Pluim en Grevelt (2013) is de school de aangewezen plaats om hulp en begeleiding te bieden aan kinderen waar de ouders van gescheiden zijn. Een echtscheiding is een heftige gebeurtenis in het leven van een kind. In deze periode vol onzekerheden en onrust is de leerkracht vaak de eerste die merkt dat het gedrag of de leerprestaties van het kind veranderen. De school speelt een belangrijke rol in het leven van een kind en is ten tijde van een echtscheiding vaak de meest constante factor (Van der Pluim & Grevelt, 2013). Het is daarom goed dat de leerkracht zich van deze rol bewust is. Pameijer, Van Beukering en De Lange (2009) geven aan dat je er als leerkracht toe doet, dat je je kans moet pakken en de invloed moet benutten die je hebt.

2.3.2 Schoolbreed beleid

Onderwijskundige vernieuwingen zijn niet te realiseren zonder draagvlak binnen een team. Van der Bruggen (2007) stelt dat het schoolteam eigenaar van een veranderingsproces is en dus bepaalt wat er gebeurt. Het moet zich niet alleen verantwoordelijk voelen, maar het ook zijn en eigenaarschap daadwerkelijk uitoefenen. Om beleid voor echtscheiding te ontwikkelen en te implementeren geven Van der Pluim en Grevelt (2013) aan dat de school de ontwikkeling van een schoolbreed beleid kan omschrijven in zeven stappen:

1. Een schoolbrede inventarisatie
2. Besluitvorming
3. Een werkgroep formeren
4. Echtscheiding in de zorgroute
5. Echtscheiding in schoolplan en schoolgids
6. Protocol echtscheiding
7. Implementatie

Pluim en Van der Greven (2013) geven aan dat omgaan met echtscheiding eenvoudig in te passen is in de eigen zorgstructuur. Het Handelingsgericht werken (HGW) is hiervoor een te gebruiken instrument.

2.3.3 Handelingsgericht werken

Een school zal, wil het beter om kunnen gaan met kinderen van gescheiden ouders, zorg moeten dragen voor kwaliteitsverbetering. Een instrument dat de kwaliteit kan verbeteren is HGW. Op CBS De Fontein wordt voor het derde jaar met HGW gewerkt. Volgens Pameijer en Van Beukering (2010) wordt bij HGW uitgegaan van de volgende zeven uitgangspunten:

1. Het gaat om de onderwijsbehoeften van de leerlingen.
2. Het gaat om de wisselwerking met en afstemming op het kind.
3. De leerkracht doet ertoe.
4. Positieve factoren zijn van belang.
5. Er wordt constructief samen gewerkt.
6. Het handelen is doelgericht.
7. De werkwijze is systematisch en transparant.

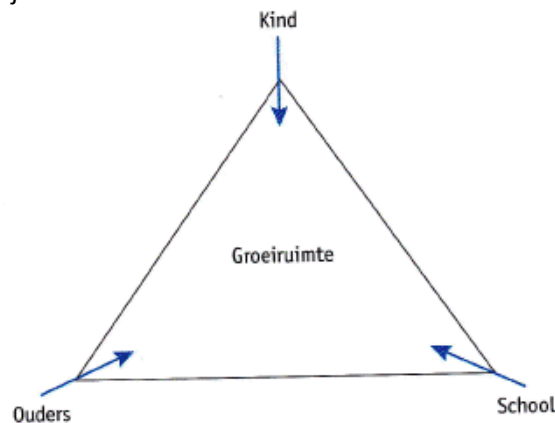
2.3.4 Samenwerken met de ouders

Van der Wolf en Van Beukering (2009) geven aan dat het van belang is om te investeren in de samenwerking met ouders. Onderzoek heeft aangetoond dat een goede band tussen de ouders en de school bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind. De school en de ouders hebben dan ook een gezamenlijke verantwoordelijkheid in de begeleiding van kinderen die een scheiding hebben meegemaakt. De school en de ouders hebben beide het beste voor met het kind. Constructieve communicatie tussen de school en de ouders is effectief. Het verbetert het welzijn, de werkhouding, het sociaal-emotioneel functioneren en de schoolprestaties van leerlingen (Pameijer & Van

Beukering, 2010). Tijdens tien-minuten gesprekken op school kunnen leerkracht en ouder(s) ingaan op de problematiek van het kind en de leerkracht kan indien nodig of gewenst advies geven. Ook de ouders kunnen de school van zinvolle informatie voorzien. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat de ouders een rol spelen bij de taakverlichting van de school. Een goede afstemming van opvoeding en onderwijs bevordert het leerproces van de leerling. School en ouders horen bij elkaar; ouders kunnen niet zonder school en de school kan niet zonder de ouders.

2.3.5 Dynamische driehoek

Wanneer er sprake is van interactie tussen school en thuis komen Van der Pluijm en Grevelt (2013) uit bij de zogenoemde “dynamische driehoek”. De dynamische driehoek geeft de relaties weer tussen de drie betrokkenen leerkracht, kind en ouders. Dynamisch verwijst naar wat in het contact gebeurt tussen de drie partijen in de relatie.

Figuur 2. Dynamische driehoek (Bron: Van der Pluijm & Grevelt, 2013)

De driehoek geeft de groeiruimte van het kind aan waarbinnen processen plaatsvinden die het leven en het leren van het kind sterk beïnvloeden. Als iets verandert in de onderlinge relaties, verandert de groeiruimte van het kind. Als één van de relaties in de driehoek is verbroken, verliest de driehoek zijn vorm en begrenzing en wordt de groeiruimte voor het kind structuurloos. Bijvoorbeeld als de relatie tussen het kind en zijn ouders is verbroken. Dan kan het kind op zoek gaan naar compensatie bij de groepsleerkracht. De groeiruimte is ook structuurloos wanneer in de relatie tussen ouder en leerkracht geen sprake is van samenwerking. Het kind vindt het dan lastig om gemotiveerd mee te doen op school als hij er niet van overtuigd is dat ouders en de school niet op dezelfde lijn zitten. Van der Pluijm en Grevelt (2013) merken verder op dat de basis voor leren ook verkleind is als de relatie tussen leerkracht en leerling moeizaam verloopt en de leerling het vertrouwen mist van de leerkracht. Stevens (2002) sluit hier op aan. Hij spreekt over de behoefte van de leerling aan gevoel van competentie, autonomie en relatie. Hij stelt dat leerlingen gemotiveerd zijn om te laten zien wat ze kunnen (competentie) en dat ze willen laten zien dat ze het zelf kunnen (autonomie) en hij benadrukt dat dit niet het enige is. De leerlingen vragen van een leerkracht dat deze beschikbaar is en hun toegenegen (relatie).

2.3.6 Alledaagse begeleiding

De leerkracht speelt volgens Van der Pluijm en Grevelt (2013) een belangrijke rol in de begeleiding van leerlingen tijdens alledaagse momenten in de klassensituatie. Zij geven een aantal handreikingen voor de alledaagse begeleiding van het kind van gescheiden ouders:

- Toon meerzijdige partijdigheid
- Luister naar het kind
- Toon belangstelling en begrip voor de situatie
- Bied een veilige haven
- Ondersteun oplossingsgericht

- Neem irrationele ideeën weg
- Leg het volwassen perspectief uit
- Bevorder empowerment
- Van destructief naar constructief gedrag
- Beïnvloed beschermende factoren
- Zorg voor omgang met vriendjes
- Onderhoud actief de goede relaties met beide ouders
- Los praktische problemen op

2.4. Echtscheiding bekeken vanuit het perspectief van de ouders

2.4.1 Gezamenlijke verantwoordelijkheid van de ouders

De ouders hebben een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid bij de opvoeding van hun kind. Sinds 1 januari 1998 blijft volgens de wet het gezamenlijke ouderlijk gezag na een scheiding in principe bestaan. Dit is het gevolg van de opvatting dat de ouders wel kunnen scheiden als partners, maar niet als ouders. Kinderen van gescheiden ouders wonen het meest bij hun moeder, waarbij co-ouderschap steeds meer aan populariteit wint (Spruijt & Kormos, 2010). Ze wisselen per week, of ze wisselen steeds een paar dagen. Dit heeft voordelen; de kinderen blijven hun beide ouders zien, activiteiten worden met de beide ouders gedeeld en beide ouders blijven als voorbeeld voor het kind aanwezig. Nadelen zijn dat het erg onrustig kan zijn voor een kind, dat het kind in problemen komt als beide agenda's niet op elkaar afgestemd worden en dat het kind de illusie blijft houden dat het weer goed kan komen (Groenhuijsen, 2008). Van der Gun en De Jong (2006) noemen drie moeilijkheden die kinderen ervaren door het wonen in twee huizen. De kinderen hebben moeite met het verplaatsen van hun eigendommen tussen beide huizen. Daarnaast hebben ze moeite met het constant aanpassen aan de verschillende regels en gewoonten. Verder hebben deze kinderen moeite met de inbreuk die de omgang op hun vrije tijd doet en de daarmee gepaard gaande schuldgevoelens.

2.4.2 Belang van kennis voor de ouders

Veel ouders zijn zich niet of nauwelijks bewust van de mogelijke gevolgen van een echtscheiding voor hun kinderen. Tegelijkertijd hebben de ouders wel het beste voor met hun kinderen. Kennis van de gevolgen van een scheiding kan een stap zijn om de mogelijke effecten ervan te verzachten (Spruijt & Kormos, 2010). Relatieproblemen hoeven niet direct scheiding tot gevolg te hebben. Het kan lonen eerst naar andere oplossingen te zoeken. Het is hoe dan ook aan te bevelen de tijd te nemen voor een weloverwogen besluit. Groenhuijsen (2008) merkt op dat er op te grote schaal gescheiden wordt, zeker met het oog op wat het bij kinderen kan aanrichten. Ze geeft aan dat ouders creatief moeten kijken hoe zij hun relatieproblemen kunnen oplossen zonder te snel te scheiden. Spruijt en Kormos (2010) geven ouders die tot de keuze van een echtscheiding komen een tip: neem een huisdier. Kinderen van gescheiden ouders die een huisdier hebben, hebben een iets hoger welbevinden en hebben iets minder problemen.

2.4.3 Tips van kinderen voor ouders

In het onderzoek dat Van der Gun en De Jong (2006) hebben gehouden onder echtscheidingskinderen noemen de kinderen de volgende tips. Het is belangrijk dat ouders:

- na de scheiding normaal met elkaar omgaan en geen ruzie maken waar de kinderen bij zijn;
- met de kinderen praten: hen informeren, luisteren naar hun mening en naar wat ze moeilijk vinden;
- de kinderen betrekken bij het maken van afspraken over woonsituatie en omgangsregelingen;
- na de echtscheiding dicht bij elkaar wonen;
- ervoor zorgen dat de kinderen beide ouders kunnen blijven zien.

2.4.4 Hulpprogramma's

Voor leerlingen die te maken krijgen met echtscheiding, zijn er verschillende hulpprogramma's. Onderzoek toont aan dat het zinvol is als scholen concreet aandacht besteden aan kinderen in echtscheidingssituaties (Spruijt & Kormos, 2010).

2.4.4.1 KIES

KIES (Kinderen In Echtscheiding Situatie) is een programma waarin kinderen van ouders die gescheiden zijn werken aan de verwerking van de echtscheiding. Dat gebeurt onder leiding van een KIES-coach. KIES is bedoeld voor kinderen van het regulier en speciaal basisonderwijs, van groep 4 tot en met groep 8. Het bestaat uit 8 bijeenkomsten waarin de kinderen in de vorm van een spelgroep en een praatgroep de echtscheiding proberen te verwerken en proberen meer grip te krijgen op hun leven. Er zijn rollenspellen, gesprekken en opdrachten (Van der Pluijm & Grevelt, 2013). Met de kinderen die KIES hebben gevolgd gaat het gemiddeld beter dan met de kinderen die nog op de wachtlijst staan. De kinderen begrijpen de scheiding van hun ouders beter, hun band wordt hechter met de moeder én de vader en het aantal keren dat er contact is met de vader neemt toe (Spruijt & Kormos, 2010).

2.4.4.2 JES! Het Zwolsche Brugproject

JES! Het Zwolsche Brugproject is een cursus bedoeld als preventie voor kinderen van 8 tot en met 12 jaar en hun ouders. Het gaat rondom de periode van echtscheiding. Het project heeft als doel om de nadelige effecten van een echtscheiding op kinderen te voorkomen of te verminderen. Het project werkt voor een groot deel gedragsmatig. Het is gericht op het aanleren van vaardigheden die een goede communicatie bevorderen in de situatie die nieuw is en ontstaan na de echtscheiding. De kinderen volgen een cursus van 6 bijeenkomsten waarin ze in groepen vaardigheden aanleren. Het gaat hierbij om te leren voor jezelf op te komen, inzicht te verwerven in zaken die bij een echtscheiding horen en om te leren dat er meer kinderen zijn die dezelfde ervaringen hebben. Voor ouders zijn er 3 groepsbijeenkomsten waarin de ouders voorlichting krijgen over de invloeden van een echtscheiding op de ontwikkeling van hun kind. JES! heeft net als KIES het oordeel "Theoretisch goed onderbouwd" gekregen en daarmee opgenomen in de databank van effectieve interventies van het Nederlands Jeugdinstituut (Pluijm & Kormos, 2010).

Samenvatting

In Nederland zijn er jaarlijks 35 duizend echtscheidingen. Verder zijn er steeds meer verbroken samenwoonrelaties, decohabitaties genoemd. Jaarlijks gaat het hier om 60 duizend (Spruijt & Kormos, 2010). Amato (2001) geeft aan dat kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, op veel punten slechter functioneren dan kinderen uit intacte gezinnen: ze presteren slechter op school, hebben meer gedragsproblemen, voelen zich psychisch en emotioneel minder goed, hebben een lager zelfbeeld, meer problemen met sociale relaties en een zwakkere band met hun vader. Volgens Van der Pluijm en Grevelt (2013) is de school de aangewezen plaats om hulp en begeleiding te bieden aan kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn. Een echtscheiding is een heftige gebeurtenis in het leven van een kind. In deze periode vol onzekerheden en onrust is de leerkracht vaak de eerste die merkt dat het gedrag of de leerprestaties van het kind veranderen. Van der Wolf en Van Beukering (2009) geven aan dat het van belang is om te investeren in de samenwerking met ouders. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat de ouders een rol spelen bij de taakverlichting van de school. Een goede afstemming van opvoeding en onderwijs bevordert het leerproces van de leerling. School en ouders horen bij elkaar. De ouders hebben een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid bij de opvoeding van hun kind. Sinds 1 januari 1998 blijft volgens de wet het gezamenlijke ouderlijk gezag na een scheiding in principe bestaan.

Hoofdstuk 3: Opzet van het onderzoek

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt allereerst uitgelegd voor welke onderzoeksopzet gekozen is en waarom. Vervolgens worden de verschillende doelgroepen van het onderzoek toegelicht. Daarna wordt ingegaan op welke wijze de gegevens verzameld worden. Dan worden de verschillende instrumenten besproken. De wijze waarop de onderzoeker met betrokkenen over het onderzoek gecommuniceerd heeft wordt daarna aangegeven. Tot slot wordt er ingegaan op de validiteit van het onderzoek.

3.1 Onderzoeksopzet

Onderzoek geeft meer inzicht en verdieping en is een middel om theorie en praktijk beter op elkaar af te stemmen. De leerkracht kan zijn handelen beter verantwoorden. De leerkracht wordt steeds meer gezien als professional, met de verantwoordelijkheid het eigen onderwijs zo goed mogelijk in te richten en te verbeteren. Een onderzoekende houding stelt een leerkracht in staat meer oog te hebben voor het perspectief van de leerling (Harinck, 2010). Er is gekozen voor een survey-onderzoek. Survey-onderzoek is gericht op de vraag hoe mensen ergens over denken en wat ze ergens van vinden (Harinck, 2010). De onderzoeker wil weten wat de betrokken leerlingen, hun ouders, de leerkrachten en andere schoolfunctionarissen vinden van de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein. Tevens is het onderzoek bedoeld om te kijken welke aanbevelingen er gegeven kunnen worden voor het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders. De gegevens worden eenmalig verzameld, het is een momentopname.

3.2 Doelgroepen van het onderzoek

CBS De Fontein is een dorpsschool gesitueerd in Ten Boer. Er zitten 204 leerlingen op de school, verdeeld over acht groepen. Van veertien leerlingen zijn de ouders gescheiden, dat is 7 % van de schoolpopulatie. Op de school werken twee mannelijke leerkrachten en elf vrouwelijke leerkrachten, een directeur en twee intern begeleiders. Verder werkt er een vereniging breed Intern Begeleider op de school die ook betrokken is bij het opstellen van beleid voor CBS De Fontein. De doelgroepen zijn:

Leraren (N=13): Alle leraren die werkzaam zijn op CBS De Fontein.

Andere schoolfunctionarissen (N=4): De directie en de intern begeleiders die betrokken zijn bij ontwikkeling van beleid op CBS De Fontein.

Leerlingen (N=12): Leerlingen waar de ouders gescheiden van zijn. Op De Fontein zijn dat veertien van de 204 leerlingen. In overleg met de betrokken leerkrachten is gekozen de leerling uit groep één niet mee te laten doen aan het onderzoek in verband met leeftijd en ontwikkeling. Verder is er een meisje uit groep vijf die begeleid wordt door een psycholoog. De moeder heeft voorgesteld dat dit meisje beter niet mee kan doen met het onderzoek. Derhalve bestaat de doelgroep uit twaalf leerlingen, verdeeld over groep vier t/m acht, waarvan 67 % meisje is.

Ouders (N=16): Ouders van de leerlingen die participeren in het onderzoek. Dat zijn 22 ouders. Voor het onderzoek zijn gegevens van zestien ouders verwerkt. Twee ouders hebben aangegeven geen vragenlijst in te willen vullen en vier ouders hebben niet gereageerd. Van elke leerling is ten minste één ouder waarvan de resultaten in het onderzoek zijn verwerkt.

3.3 Gegevens verzamelen

De gegevens worden verzameld door gebruik te maken van verschillende instrumenten:

Interviews: Met de leerlingen van gescheiden ouders, een aantal ouders en met de directeur en de intern begeleider van CBS De fontein worden interviews afgenomen.

Vragenlijsten: De vragenlijsten worden verstrekt aan de leerlingen van gescheiden ouders, de ouders van deze leerlingen, de leerkrachten en aan de andere schoolfunctionarissen.

Documentanalyse: Door het bekijken van de leerling dossiers uit het digitaal leerling dossier ParnasSys wordt gekeken welke hulp er op de Fontein gegeven is aan leerlingen van gescheiden ouders en wat er op het gebied van scheiding is besproken.

Literatuurstudie: Door het lezen van relevante literatuur moeten er aanbevelingen gemaakt worden voor de organisatie. Tevens wordt in kaart gebracht welke gevolgen een echtscheiding heeft op de ontwikkeling van leerlingen op De Fontein en welke rol de school hier in kan spelen.

3.4 Instrumenten

De volgende vragenlijsten en interviews worden gebruikt om gegevens te verzamelen:

1. Vragenlijst voor leerkrachten met twaalf gesloten vragen en één open vraag. Het doel is in kaart brengen wat er gedaan wordt aan begeleiding van kinderen van gescheiden ouders en waarin de leerkracht handelingsverlegen is. Het is een zelf ontworpen instrument geïnspireerd door een bestaand instrument. De andere vragenlijsten zijn zelf ontworpen instrumenten vanuit fundering van het eigen theoretisch kader.
2. Vragenlijst voor leerlingen met acht gesloten vragen en drie open vragen. Het doel is in kaart te brengen wat de kinderen voelen, hoe ze geholpen zijn en hoe ze geholpen willen worden.
3. Vragenlijst voor ouders. Het doel is in kaart te brengen wat de ouders van school verwachten in begeleiding van hun kind en waarin de ouders de school kunnen bijstaan in de ontwikkeling.
4. Vragenlijst voor directie en IB. Het doel is in kaart te brengen wat er gedaan wordt op De Fontein en waarin de leerkracht zich kan verbeteren in het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders.
5. Semigestructureerd groepsinterview met leerlingen met gesloten en open vragen. Het groepsinterview wordt in verschillende bouwen afgenomen. Het doel is kinderen gelegenheid te geven hun gevoelens te uiten en antwoorden te verduidelijken van de vragenlijst. Het is een zelf ontworpen instrument vanuit fundering van het eigen theoretisch kader.
6. Individueel en semigestructureerd interview met de Intern begeleider en met de directeur. Het doel is te ontdekken welke aanbevelingen gegeven kunnen worden vanuit IB en directie en om aanvullingen te geven op de vragenlijst. Het is een zelf ontworpen instrument vanuit de fundering van het eigen theoretisch kader.
7. Semigestructureerd individueel Interview met twee ouders. Het doel is te ontdekken welke aanbevelingen er vanuit de ouders gegeven kunnen worden en om aanvullingen te geven op de vragenlijst. Het is een zelf te ontwerpen instrument vanuit fundering van het eigen theoretisch kader.

3.5 Communicatie

Het onderwerp voor het onderzoek is door de onderzoeker met de directeur besproken. Ze vindt het een goed onderwerp en ze verleent toestemming om het praktijk gericht onderzoek uit te voeren. Vervolgens is het onderwerp door de onderzoeker met de IB besproken, het wordt als goed ervaren en vanuit de IB worden tips aangedragen. Er is overleg geweest door de onderzoeker met een collega die zelf een echtscheiding heeft meegemaakt om het onderzoek te verduidelijken. Ze stelt dit op prijs en vindt het een goed onderwerp om te onderzoeken. In een klein overleg, naar aanleiding van een kind waarvan de leerkracht niet wist dat de ouders gescheiden waren, wordt het onderzoek met teamleden besproken. Op een personeelsvergadering wordt het onderwerp van het onderzoek door de onderzoeker uitgelegd en verduidelijkt. Voor de aanwezigen is een informatieblad gemaakt en dit wordt besproken. Aan alle personeelsleden wordt per mail toegelicht wat in de vergadering is besproken en het informatieblad wordt gemaild. De resultaten en aanbevelingen uit het onderzoek worden in een nog te houden personeelsvergadering toegelicht. Aan de ouders wordt een brief meegegeven waarin het onderzoek toegelicht wordt en gevraagd of ze toestemming geven voor het onderzoek. Gemeld wordt dat informatie uit het onderzoek vertrouwelijk behandeld wordt. Tevens wordt aan de ouders een vragenlijst verstrekt en het doel wordt uitgelegd. Met een aantal ouders worden gesprekken gehouden. Aan de kinderen van gescheiden ouders wordt het onderzoek uitgelegd. Bij de kinderen van groep vier wordt de vragenlijst afgenomen door hun leerkracht. De oudere kinderen maken de vragenlijst zelfstandig. Dat wordt met de kinderen besproken. Met de kinderen wordt tevens besproken dat er groepsinterviews plaatsvinden. Aan de kinderen wordt gemeld dat wat ze vertellen vertrouwelijk is.

3.6 Validiteit

In praktijkonderzoek gaat het volgens Harinck (2010) om percepties van verschillende belanghebbenden. In dit onderzoek is triangulatie toegepast op verschillende type informanten. De leerling van gescheiden ouders, hun ouders, de leerkrachten, de directie en de Intern Begeleiders. Triangulatie is ook toegepast op verschillende soorten informatiebronnen. Er wordt informatie verkregen door het afnemen van vragenlijsten en interviews en het doornemen van de digitale leerling dossiers. Zie de matrix "Vragen x instrumenten-items" in Bijlage 12. Planformulier A + B. Hier staat beschreven welke deelvragen door instrumenten beantwoord worden. Tevens worden kwalitatieve en kwantitatieve gegevens naast elkaar gebruikt. Delfos (2005) geeft aan dat het bij gesprekken met leerlingen van belang is om open te staan voor de consequenties van de gevraagde mening van het kind. Het kan soms moeilijk zijn voor een kind om een mening te geven. Het kind kan door zijn mening in een loyaliteitsconflict komen. De onderzoeker is zich bewust van de verschillende loyaliteiten waarin het kind verbonden is in het gesprek met het kind. De gesprekken met de leerlingen vinden plaats per bouw, te weten middenbouw en bovenbouw. Hiervoor is gekozen om het kind beter tot zijn recht te laten in een kleinere groep. Tevens is het taalgebruik per bouw verschillend. Voor een groepsinterview is gekozen om het kind vertrouwen te bieden door het te laten praten met lotgenoten. De oudergesprekken zijn vanuit het oogpunt van vertrouwelijkheid gesprekken tussen onderzoeker en één ouder. Er is gekozen voor een ouder van een leerling van de middenbouw en van een leerling van de bovenbouw. Aan alle betrokken is vooraf meegedeeld dat de gegevens die verzameld worden voor het onderzoek vertrouwelijk behandeld zullen worden. Verder is meegedeeld dat het in dit onderzoek niet gaat om de achterliggende reden tot echtscheiding. Voor de instrumenten is vooraf toestemming gevraagd door de onderzoeker aan de ouders. Aan de leerlingen is telkens gevraagd bij het afnemen van de instrumenten of zij willen meewerken. De onderzoeker heeft tot slot ook toestemming gevraagd aan de andere betrokkenen bij het onderzoek.

Samenvatting

In 2011-2012 stelt de onderzoeker een plan voor het praktijk gericht onderzoek op. De centrale vraagstelling in dit onderzoek is: *"Op welke wijze kan de inzet van de computer verbeterd worden om achterstanden bij zwakke spellers in groep 8 van CBS De Fontein te verminderen en hoe kan software is hier van toegevoegde waarde zijn?"* Onderzoeker heeft echter het gevoel niet volledig achter dit onderwerp te staan. Gedurende het schooljaar verdwijnt de handelingsverlegenheid ten dele, aangezien de onderzoeker al veranderingen doorvoert voordat het onderzoek gestart is. In 2012-2013 begint de twijfel toe te slaan, zeker na feedback van de studietoelichting. Eind januari 2013 wordt de knoop doorgehakt. Er wordt een ander onderwerp gekozen om te onderzoeken. Een onderwerp waar de onderzoeker met zijn hart achter staat, waarin hij en zijn school handelingsverlegen zijn, dat maatschappelijk relevant is en directe relatie heeft met kinderen. De doelstelling van het onderzoek is: *"Het in kaart brengen van de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en welke rol de school hier in kan spelen."* De centrale vraagstelling is *"Welke interventies kunnen leerkrachten van CBS De Fontein inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden?"* Kinderen van gescheiden ouders lopen verhoogd risico op diverse problemen. Amato en Cheadle (2008) onderzochten of negatieve effecten door gezins- omstandigheden komen of door genetische overdracht. Zij concluderen dat scheiding en ouderlijke conflicten negatieve effecten hebben. De school speelt een belangrijke rol in het leven van een kind en is ten tijde van een echtscheiding vaak de meest constante factor (Van der Pluim & Grevelt, 2013). Het is goed dat de leerkracht zich van deze rol bewust is. Pameijer, Van Beukering en De Lange (2009) geven aan dat je er als leerkracht toe doet, dat je je kans moet pakken en de invloed moet benutten die je hebt. De opzet van het onderzoek is een surveyonderzoek. Er worden vier onderzoeksvragen met bijbehorende deelvragen opgesteld. Om aan gegevens te komen gebruikt de onderzoeker verschillende instrumenten en bronnen in het kader van triangulatie. Van het onderzoek wordt er een verslag van gemaakt met daarin de resultaten, de conclusies en de aanbevelingen. Dit wordt besproken met het team van CBS De Fontein. Voor de ouders ligt het verslag ter inzage.

Hoofdstuk 4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het praktijkgericht onderzoek gepresenteerd. De resultaten geven antwoord op de onderzoeksvragen en de bijbehorende deelvragen.

4.1 Onderzoeksvraag 1

Wat zegt de literatuur over de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van een basisschoolleerling?

Welke gevolgen zijn bekend in de literatuur over invloed van een echtscheiding op de ontwikkeling van basisschoolleerlingen?

Volgens de Amerikaanse onderzoeker Amato (2001) functioneren kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, op veel punten slechter dan kinderen uit intacte gezinnen. Zij presteren slechter op school, ze hebben meer gedragsproblemen, ze voelen zich psychisch en emotioneel minder goed, ze hebben een lager zelfbeeld, ze hebben meer problemen met sociale relaties en een zwakkere band met hun vader. Voor jongens zijn de gevolgen ongeveer hetzelfde als voor meisjes, jongens lopen een groter risico op problemen met sociale relaties (Amato, 2006). Het blijkt niet uit te maken hoe oud het kind is tijdens de scheiding. De effecten van een scheiding kunnen verschillend zijn bij kinderen. Sommige kinderen ondervinden hun hele leven serieuze problemen. Andere kinderen laten problemen van kleinere aard zien en meer voor de korte termijn. Verder zijn er kinderen die soms op de langere termijn beter af zijn na een scheiding, vooral in geval van openlijk vijandige relaties (Amato, 2006).

Welke kennis is relevant voor de leerkrachten om leerlingen die een echtscheiding hebben meegemaakt goed te kunnen begeleiden?

Spruijt en Kormos (2010) geven aan dat jaarlijks 57 duizend minderjarige kinderen bij een echtscheiding betrokken zijn. De leerkracht speelt volgens Van der Pluijm en Grevelt (2013) een belangrijke rol in de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders tijdens momenten in de klassensituatie. Zij geven een aantal handreikingen voor de alledaagse begeleiding van het kind van gescheiden ouders. Kinderen zijn in loyaliteit aan hun ouders gebonden (Van der Pluim & Grevelt, 2013). Bij een scheiding zijn de ouders vaak met elkaar in conflict en dat is nadelig voor kinderen (Spruijt & Kormos, 2010). De dynamische driehoek geeft de relaties weer tussen de drie betrokkenen leerkracht, kind en ouders (Van der Pluijm & Grevelt, 2013). Als één van de relaties in de driehoek is verbroken, verliest de driehoek zijn vorm en begrenzing en wordt de groeiruimte voor het kind structuurloos. Bijvoorbeeld als de relatie tussen het kind en zijn ouders is verbroken. Dan kan het kind op zoek gaan naar compensatie bij de groepsleerkracht.

Wat zegt de literatuur over wat een school kan betekenen voor leerlingen van gescheiden ouders?

Volgens Van der Pluim en Grevelt (2013) is school de aangewezen plaats om hulp en begeleiding te bieden aan kinderen waar de ouders van gescheiden zijn. Een echtscheiding is een heftige gebeurtenis in het leven van een kind. Het is een periode vol onzekerheden en onrust en de leerkracht is vaak de eerste die merkt dat het gedrag of de leerprestaties van het kind veranderen. De school speelt een belangrijke rol in het leven van een kind en is tijdens een echtscheiding vaak de meest constante factor (Van der Pluim & Grevelt, 2013). Het is goed dat de leerkracht zich van deze rol bewust is. Pameijer, Van Beukering en De Lange (2009) geven aan dat je er als leerkracht toe doet, dat je je kans moet pakken en de invloed moet benutten die je hebt. Om beleid voor echtscheiding te ontwikkelen en te implementeren geven Van der Pluim en Grevelt (2013) in zeven stappen aan hoe de school de ontwikkeling van een schoolbreed beleid kan omschrijven. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat de ouders een rol spelen bij de taakverlichting van de school. Een goede afstemming van opvoeding en onderwijs bevordert het leerproces van de leerling. School en ouders horen bij elkaar.

4.2 Onderzoeksvraag 2

Wat is de huidige situatie met betrekking tot leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?

Van welke leerlingen zijn de ouders gescheiden?

Op CBS De Fontein zitten 204 leerlingen. Veertien leerlingen zijn op CBS De Fontein kind van gescheiden ouders. Dat is 7 % van de schoolpopulatie. In tabel 1 is weergegeven in welke groepen de leerlingen van gescheiden ouders zitten.

In welke groep zitten leerlingen van gescheiden ouders?	
Groep	Aantal leerlingen
Groep 1	1
Groep 4	4
Groep 5	3
Groep 6	1
Groep 7	1
Groep 8	4
Totaal aantal leerlingen	14
<i>De leerling uit groep 1 en een leerling uit groep 5 zijn niet meegenomen in het onderzoek. Totaal aantal leerlingen dat heeft meegedaan is 12.</i>	

Tabel 1. In welke groep zitten leerlingen van gescheiden ouders.

Welke gevoelens komen bij deze verschillende leerlingen naar boven?

Uit de vragenlijsten komt naar voren dat 75 % van de leerlingen weet wat zij voelde ten tijde van de scheiding. 25 % van de leerlingen weet dit niet meer. Tabel 2 geeft aan wat de leerlingen voelden op het moment van echtscheiding.

Weet je nog wat je voelde toen je ouders zeiden dat ze gingen scheiden?	
Ja: 75 % (9)	Nee, dat weet ik niet meer: 25 % (3)
<u>Verdrietig</u> - Ik was verdrietig en een beetje boos op mijn ouders, ik bleef op mijn kamer zitten - Ik was toen heel verdrietig, mama vertelde het toen ik van de oppas kwam - Ik denk dat mama het vertelde; ik was verdrietig en vond het niet leuk, ik was gewend dat ze bij elkaar woonden en daarom vond ik het niet leuk - Ik was verdrietig - Ik voelde mij best verdrietig want je dacht het is maar een ruzietje, maar dat was dus niet <u>Andere gevoelens</u> - Ik vond t wel jammer, maar ik snapte wel dat t beter was - Ik voelde mij kil en leeg van binnen en tranen konden elke keer weer komen - Heel stom - M., we gaan scheiden!	

Tabel 2. Weet je nog wat je voelde toen ze zeiden dat ze gingen scheiden

Aan de kinderen is gevraagd hoe zij zich nu voelen als zij aan de scheiding denken. 25 % van de leerlingen hebben meer positieve gevoelens dan negatieve gevoelens. 42 % heeft gevoelens die er tussen zitten of voelt niks. 33 % van de leerlingen hebben meer negatieve gevoelens dan positieve gevoelens. Zie tabel 3. Aan de ouders is dezelfde vraag gesteld. Kunt u vertellen hoe uw kind zich nu voelt als hij/zij aan de scheiding denkt? 25 % van de ouders denkt dat het kind meer positieve gevoelens heeft dan negatieve gevoelens. 44 % denkt dat het kind gevoelens heeft die er tussen zitten of kan dat niet vertellen. 31 % van de ouders denkt dat hun kind meer negatieve gevoelens

over de scheiding heeft dan positieve gevoelens. Zie tabel 4.

Kun je vertellen hoe je je nu voelt als je aan de scheiding denkt?

Meer positief:

- Goed, ik denk er bijna nooit aan
- Nu ben ik er wel aan gewend
- Ik vind het niet meer zo erg want ik heb nu ook een leuke stiefvader en ben er aan gewend

Er tussen in / niks:

- Het maakte me eerst wel verdrietig toen ze het vertelden, het was toen ik er over nadacht wel de beste keuze, maar natuurlijk is het wel jammer
- Ik denk er bijna nooit aan dus dat weet ik niet
- Nee
- Ja, ik vind het wel jammer maar het heeft ook zijn voordelen
- Leuk en niet leuk; leuk omdat je veel cadeaus krijgt en zo en niet leuk omdat je een feestje van een vriendin bij je moeder hebt en dat je dat weekend naar je vader gaat

Meer negatief:

- Een beetje verdrietig
- Een beetje stom en somber dus
- Niet fijn
- Niet blij

Tabel 3. Kun je vertellen hoe je je nu voelt als je aan de scheiding denkt

Kunt u vertellen hoe uw kind zich nu voelt als hij/zij aan de scheiding denkt ?

Meer positief:

- Ik denk dat ze weten dat het zo beter is
- Dat het beter zo is, geen geruzie, meer rust
- Heeft veel voordelen
- Beide kinderen zeggen dat ze aan de situatie gewend zijn en het prima vinden zo

Er tussen in / niks:

- Ik vraag haar wel eens, maar ze zegt dat ze er niet veel last van heeft. Dat klopt volgens mij ook wel
- Ik denk meer gevoelens; verdrietig, maar ook opgelucht en vrijer voelen.
- Wil het liefst papa en mama weer samen maar vindt het verder zo ook wel goed
- Denk niet dat ze daar vaak stil bij staat (aan denkt)
- Ze waren drie en vijf en weten eigenlijk niet beter, maar beseffen wel dat ze in een andere situatie zitten t.o.v. de meeste klasgenootjes
- Hij vindt de co-ouderschap situatie oké, alleen de wisseling blijft hij lastig vinden. Hij vindt het vooral zielig als zijn vader alleen is. Bij mij vindt hij dat minder lastig, omdat ik niet alleen ben.
- Nee

Meer negatief:

- Verdrietig
- Hij vindt het niet leuk, maar hij weet ook dat het niet meer goed komt.
- Ze is er af en toe nog wel verdrietig over.
- Soms verdrietig, gevoelig
- Dan is ze verdrietig en voelt ze zich niet fijn. Liefst wil ze dat haar ouders weer samen zijn.

Tabel 4. Kunt u vertellen hoe uw kind zich nu voelt als het aan de scheiding denkt

Welke gevolgen heeft de scheiding voor de leerling tot nu toe gehad in de klas?

In de vragenlijsten van de leerlingen geeft 25 % aan dat zij wel eens last hebben van de scheiding van hun ouders. 33 % van de leerlingen geeft aan dat zij er soms last van hebben. 42 % geeft aan dat zij geen last hebben van de scheiding van hun ouders. Zie tabel 5.

Heb je op school wel eens last van de scheiding van je ouders?

Ja

- Ja, ik kan me niet concentreren en ik ben verdrietig
- Ja bijv. als ik naar mijn vader moet en dan dat ik ga stressen en weet ik even niet meer waar ik ben
- Ja, best vaak

Soms

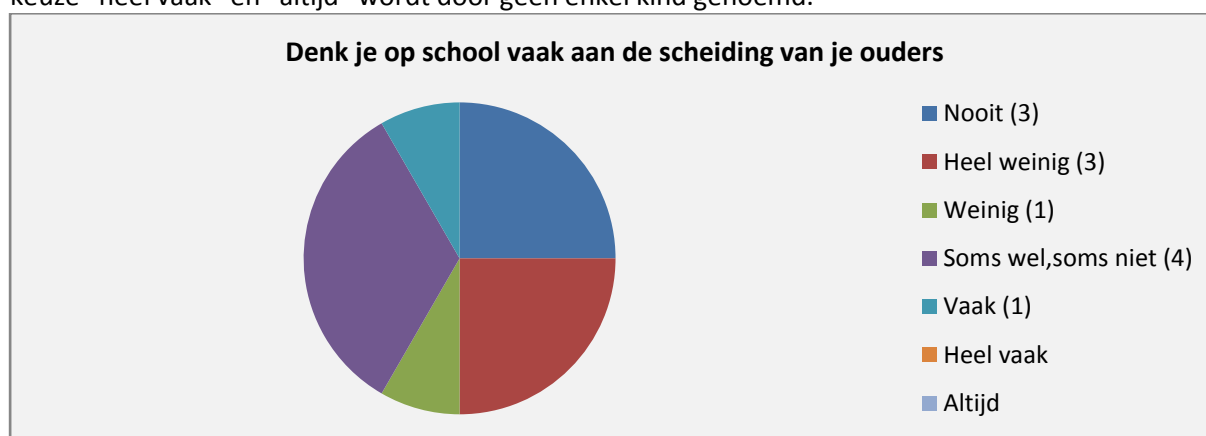
- Nee niet echt, maar soms als het ter sprake komt dat ik er wel aan denk, maar ik word er heel soms verdrietig van, maar ik vind het soms wel jammer dat er in de kring wordt verteld dat sommige kinderen met hun beide ouders wat leuks hebben gedaan, maar hun beslissing was wel het beste.
- Soms een beetje somber, dat ze alleen nog over mij en mijn zus praten
- Eigenlijk niet, alleen als er naar gevraagd wordt, toen ik op de crèche zat wel
- Soms dan let ik niet op en dan denk ik: waarom kan je uit elkaar gaan?

Nee

- Nee, eigenlijk niet
- Nee, helemaal niet
- Nee, want ik ben niet de enige in de klas
- Nee
- Nee, want ik ben er wel aan gewend

Tabel 5. Heb je op school wel eens last van de scheiding

In het groepsinterview met de leerlingen van de bovenbouw geven twee van de vijf leerlingen aan dat ze last hebben van de echtscheiding op school. Alle leerlingen geven aan dat zij bij een toets afname geen last hebben van de echtscheiding. Zie voor meer informatie Bijlage 5. Verslag groepsinterview met leerlingen bovenbouw CBS De Fontein. Bij het groepsinterview van de middenbouw geeft 50 % van de leerlingen aan dat zij wel eens last hebben van de echtscheiding op school. Zie voor verdere informatie Bijlage 6. Verslag van groepsinterview middenbouw CBS De Fontein. In de vragenlijsten geeft 25 % van de leerlingen aan dat zij nooit op school denkt aan de scheiding. 25 % denkt er heel weinig aan, 8 % weinig, 33 % soms wel, soms niet en 8 % vaak. De keuze "heel vaak" en "altijd" wordt door geen enkel kind genoemd.

Figuur 3. Denk je op school vaak aan de scheiding van je ouders

Welke hulp verwachten leerlingen van gescheiden ouders van de leerkrachten van CBS De Fontein?

In de vragenlijsten voor de leerlingen geeft 42 % van de leerlingen aan dat zij wel willen geholpen worden door juf of meester. 33 % wil dat liever niet en 25 % weet het niet. In tabel 6 geven de leerlingen voorbeelden en zijn opmerkingen van de leerlingen genoteerd.

Wil je wel geholpen worden door juf of meester?		
Ja: 42 % (5)	Nee, liever niet: 33 % (4)	Weet ik niet: 25 % (3)
Ik zou graag willen dat - juf er met mij over praat - juf mij troost als ik verdrietig ben of bijv. een knuffel geven - ze me helpen - dat ze rekening met me houden - ze me dan helpen	Opmerkingen: - Dat hoeft niet - Ik vind het niet nodig	Opmerking: Ik zou 't niet erg vinden geholpen te worden, maar ik zou niet weten hoe

Tabel 6. Wil je wel geholpen worden door juf of meester

Op de vraag uit de vragenlijst of je wel eens extra wordt geholpen door de leerkracht omdat je ouders gescheiden zijn geeft 50 % het antwoord Nee, 42 % Weet het niet en 8 % het antwoord Ja. In het interview met de leerlingen van de middenbouw geven alle leerlingen een voorbeeld van hulp: "Hulp is fijn, als de juffen eraan denken, dat juf dan even gaat troosten, wel dat juf zelf ook komt om even te praten; niet om me lachen; als ik mijn vader mis of mijn moeder, dat kunnen delen met vrienden, liever niet doorvertellen; wel fijn, juffen moeten ervoor zorgen dat er niet geplaagd over wordt; als ik mij verdrietig voel, dat juf even met mij praat; in een apart groepje is leuk, zoals nu, je kunt alles zeggen en leren van elkaar". In het interview met de leerlingen van de bovenbouw geven de leerlingen antwoord op drie vragen omtrent hulp. Vragen en antwoorden zijn te zien in Tabel 7.

1. Had je wel hulp willen hebben?	
2. Hoe hadden we jullie kunnen helpen?	
3. Kun je je nog hulp kunnen herinneren van afgelopen jaren van een juf of meester?	
Leerling	Antwoord
A	1. Maak niet uit. Ze zit er niet heel erg mee, wel een beetje. 2. - 3. Tijdens groep 6. Juf vroeg hoe het ging in het andere huis en hoe het nu ging.
B	1. Ze heeft het nu niet zo nodig, maar dat ze het wel graag had willen hebben op het moment dat haar ouders gingen scheiden. 2. Na de scheiding gewoon even met diegene gaan praten. 3. -
C	1. Ze wil het liever zelf oplossen als ze zich (zoals nu) verdrietig voelt. 2. Ze had graag willen hebben dat meester of juf eens had gevraagd hoe het met haar is. 3. -
D	1. Ze wil wel graag hulp, ze vindt het nu moeilijk. Ze vindt dat je over dit soort dingen moet praten. 2. Het is wel fijn als je er met elkaar over kan praten. Want dat je ermee zit is niet leuk. 3. Juf ziet wel eens als ze niet goed werkt en vraagt dan wat er is. Tijdens een tv uitzending ging het er over, dat vond ze niet leuk. Daar sprak juf dan met haar over.
E	1. Ze zegt dat het eraan ligt wat het is. 2. Net zoiets als nu. In een groepje praten 3. Tijdens Tv weekjournaal ging het over gescheiden ouders en toen is aan haar gevraagd of het goed ging tijdens het kijken en of ze dat wel wilde. Dat vond ze fijn.

Tabel 7. Drie vragen over hulp aan leerlingen

4.3 Onderzoeksvraag 3

Op welke wijze kunnen de leerkrachten van CBS De Fontein leerlingen van gescheiden ouders begeleiden in hun ontwikkeling?

Hoe kunnen leerkrachten van CBS De Fontein op een zinvolle manier betrokken worden bij het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders?

De onderzoeker heeft in een interview met de directeur en met de Intern begeleider gevraagd wat zij van belang vinden om uit te voeren als leerkracht. In de onderstaande tabel wordt dat weergegeven.

Wat vind je van belang om uit te voeren als leerkracht?	
<u>Directeur</u>	Het voeren van een gesprek met het kind. Samen gedachten en gevoelens ordenen tijdens het gesprek. Praten aan de hand van boeken vindt ze goed voor de kleinsten. Dit echtscheidingsboek moet in een verdrietkoffer komen. Deze verdrietkoffer moet er in de toekomst komen, samen met de component rouwverwerking. De leerling een tekening laten maken is goed, ook kijken naar een gewone tekening. Wat zie je daar als leerkracht in? Een kringgesprek over echtscheiding voeren is goed om te doen, wel in overleg met het kind. Ze stelt nog voor: opvangen van non-verbale signalen en deze zelf ook geven (knipoogje). Bij uitnodigingen voor Vaderdag/Moederdag/ kerstviering/musical extra aandacht voor leerling geven en zorgvuldig mee omgaan.
<u>Intern begeleider</u>	Eerste taak ligt bij de leerkracht. Bij zorgen contact opnemen met IB. Het zou opgenomen moeten worden in het zorg traject. Maar niet star, niet bij ieder kind. Op school is de vertrouwensplek, daar is het nog zoals het was. Hoe meer nadruk, hoe meer problemen. Niet teveel opzoeken. Tussen de bedrijven door het vertrouwen voelen. Meester weet ervan.

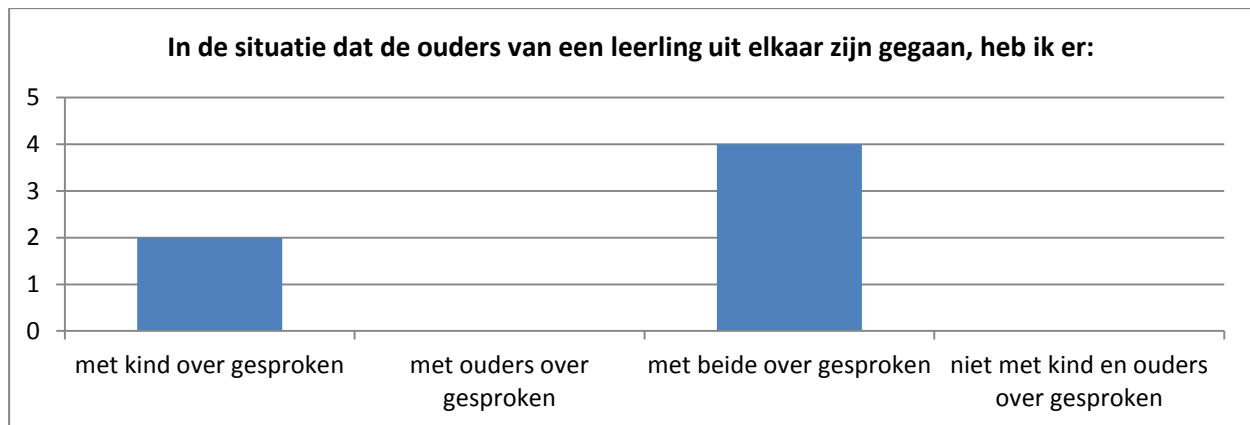
Tabel 8. *Wat vind je van belang om uit te voeren als leerkracht*

Alle leerkrachten op CBS De Fontein hebben leerlingen van gescheiden ouders in de klas. Van de leerkrachten geeft 69 % aan deze kinderen op enigerlei wijze te begeleiden. 31 % van de leerkrachten geeft aan dat zij deze kinderen niet op enigerlei wijze begeleiding geven. Zie figuur 4.

Figuur 4. *Deze kinderen geef ik begeleiding*

Aan de leerkrachten is gevraagd of zij hebben meegemaakt dat de ouders van een leerling tijdens het schooljaar uit elkaar zijn gegaan en/of zijn gescheiden. Bij 46 % van de leerkrachten is dit het geval. 54 % van de leerkrachten heeft dit niet meegemaakt. Aan de leerkrachten die dat meegemaakt hebben is vervolgens gevraagd met wie zij hebben gesproken in de situatie dat de ouders van een leerling uit elkaar zijn gegaan. 66 % heeft met ouders en kind gesproken, 33% van de leerkrachten met het kind. Zie figuur 5. Vervolgens is de vraag gesteld wat je als leerkracht hebt gedaan om dit kind zo goed mogelijk op te vangen. In tabel 9 geven de zes leerkrachten antwoord op de vraag.

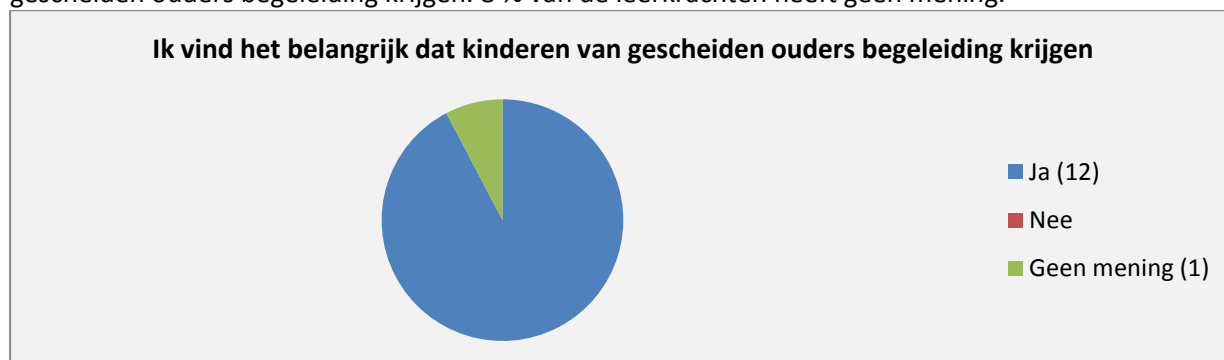
Figuur 5. Met wie heb ik gesproken in geval van echtscheiding

Wat heb je als leerkracht gedaan om dit kind zo goed mogelijk op te vangen?	
Leerkracht	Antwoord
1	Na schooltijd met de meiden gepraat. Ook liet ik ze schrijven in hun weekdagboek als ze daar behoefte aan hadden. Een speciaal schrift om veel in te kunnen schrijven.
2	Luisteren naar het verhaal van het kind. Vragen naar het verhaal van het kind. Zelf actief vragen aan het kind, hoe gaat in de gescheiden situatie, hoe het is om in twee huizen te wonen, hoe het bij papa was, etc. Benoemen in voorkomende situaties dat niet alle kinderen in dezelfde thuissituatie leven. Aflevering huisje, boompje, beestje hierover kijken en erover napraten met de klas. Met de ouders overleggen wat de (praktische) gevolgen zijn van de situatie.
3	We hebben regelmatig gesproken op een open manier. Eerst een beetje over 'makkelijke' praktische zaken, zoals de nieuwe kamer in het tweede huis en dan langzamerhand meer over gevoelens. Ook heb ik overlegd hoe we het aan de anderen kinderen zouden vertellen en op welke manier.
4	Geregeld een gesprekje met het kind. Over het werken op school, of er genoeg concentratie is. Ook is werk uitgesteld omdat het kind even geen aandacht had voor een taak of toets. Ik heb de gesprekjes over thuis altijd open gelaten: Wil je wat vertellen dan mag dat altijd. Samen met klasgenoten gesprekken gevoerd (o.a. Leefstijl). Je kreeg op den duur lotgenoten, kinderen die hetzelfde mee hebben gemaakt. Dat vinden kinderen vaak erg prettig, is mijn ervaring. Ik heb het altijd van het kind af laten hangen in hoeverre er over gesproken wordt in de groep.
5	Belangstelling getoond door te vragen bij welke ouder het kind verbleef bijv. Welke activiteiten er met welk ouder worden gedaan. Gevraagd naar het gevoel bij het kind, hoe het met het kind gaat. Aangegeven bij het kind dat hij/zij er altijd met mij over kan vragen. Gevraagd of ik iets voor het kind kan betekenen in deze situatie.
6	Aantal maal gevraagd hoe het met haar gaat en hoe het thuis gaat.

Tabel 9. Wat heb je als leerkracht gedaan om dit kind op te vangen

Welk beleid kan er ontwikkeld worden voor het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?

Alle leerkrachten op CBS De Fontein vinden het belangrijk dat afspraken rond het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn. 92 % van de leerkrachten vindt het belangrijk dat kinderen van gescheiden ouders begeleiding krijgen. 8 % van de leerkrachten heeft geen mening.

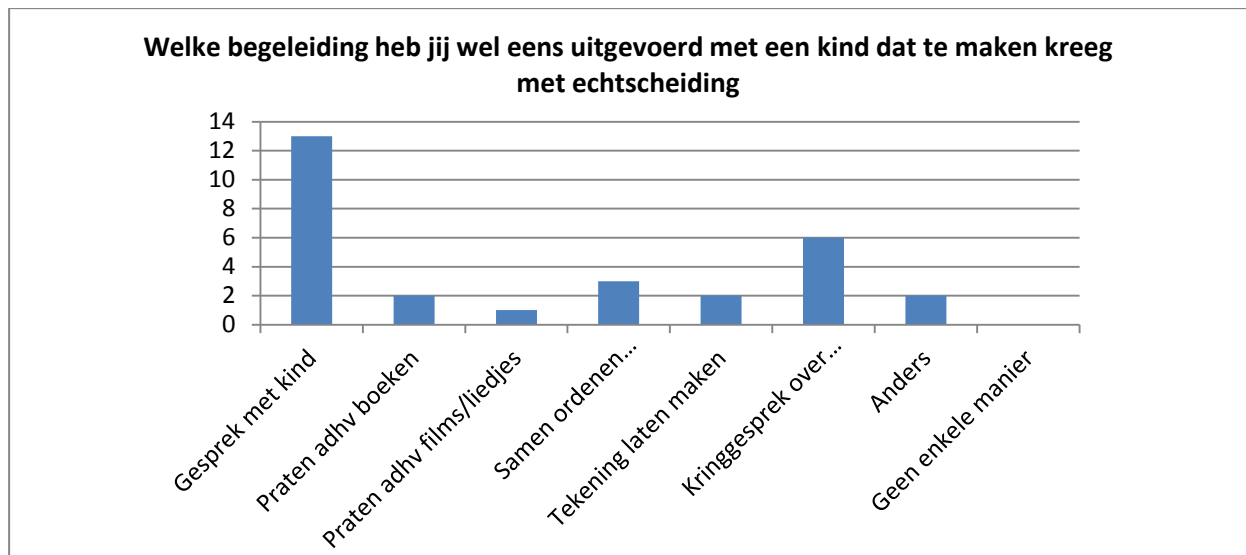
Figuur 6. Ik vind het belangrijk dat kinderen van gescheiden ouders begeleiding krijgen

In het interview met de Intern begeleider en met de directeur wordt aan hen de vraag gesteld hoe zij de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders concreet voor ogen zien. In tabel 10 geven de directeur en intern begeleider antwoord op de vraag.

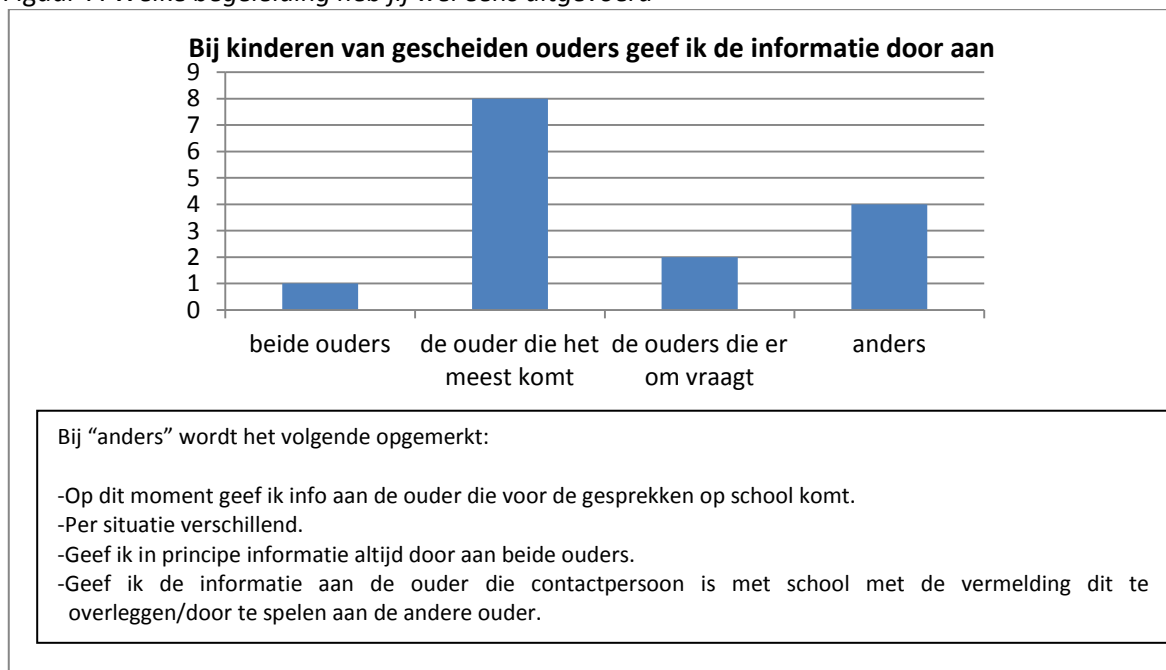
Hoe zie je de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders concreet voor ogen?	
<u>Directeur</u>	Het zijn kinderen die onder de zorg vallen, ze hebben een probleem. Net zo goed als een rekenprobleem. Het probleem dient eerst door de leerkracht begeleid te worden, wel behapbaar blijven. Bijvoorbeeld het kind overslaan bij het kringgesprek over hoe het weekend was. Even een gesprekje. Als je een leerprobleem signaleert, dan de IB erbij betrekken. Aanmelden voor het KIES programma. Daar heeft ze ervaring mee. Ouders én kind krijgen hulp. Ze zijn niet de enige, er zijn lotgenoten. De rol van de school is: het is onder schooltijd. De school betaalde de helft. Er is een coördinator KIES (vanuit Jeugdzorg). De school is het doorgeefluik en betaalt mee. Er is geen extra werk voor de leerkracht.
<u>Intern begeleider</u>	Hangt af van het kind en de leeftijd. Is het recentelijk gebeurd. Via gesprekken. Dat het kind zich kan uiten. Moeilijk plan op te zetten. Goed volgen. Overleg met ouders. Hoe is het thuis.

Tabel 10. Hoe zie je de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders voor ogen

Aan de leerkrachten is gevraagd welke begeleiding zij wel eens uitgevoerd hebben met een kind dat te maken kreeg met echtscheiding. Aan de leerkrachten werden verschillende mogelijkheden als voorbeeld genoemd. Figuur 7 maakt duidelijk welke vormen van begeleiding door leerkrachten van CBS De Fontein uitgevoerd zijn. Aan de leerkrachten is ook de vraag gesteld hoe zij omgaan met informatieverstrekking naar de ouders. Van de leerkrachten geeft 85 % informatie mee naar de ouder die het meest komt. Zie voor de uitkomsten figuur 8. In het interview met de directeur wordt aangegeven dat de informatieverstrekking naar ouders is vastgelegd in een protocol. In principe is het contact met diegene die er het meest is. Deze ouder informeert de andere ouder. De directeur heeft het vanuit haar vorige school aangeleverd. Het protocol wordt tijdens de nog te houden evaluatievergadering besproken. Het zou al goed gelezen moeten zijn, het is via de mail verstrekt aan de leerkrachten. In het interview met de Intern begeleider geeft zij aan dat het wettelijk verplicht is om beide ouders te informeren. Dat was vroeger niet het geval.

Figuur 7. Welke begeleiding heb jij wel eens uitgevoerd

Figuur 8. Bij kinderen van gescheiden ouders geef ik informatie door aan

Waarın zijn leerkrachten van CBS De Fontein handelingsverlegen in het omgaan met de problematiek die komt kijken bij echtscheiding?

Figuur 9. Op de Fontein kan ik informatie vinden over echtscheiding

Van de leerkrachten vindt 85 % dat hij geen informatie kan vinden over het onderwerp echtscheiding. 15 % van de leerkrachten is het ermee eens dat er op de fontein informatie te vinden is over het onderwerp echtscheiding. 85 % van de leerkrachten geeft aan dat er geen duidelijke afspraken gemaakt zijn op de Fontein hoe om te gaan met echtscheiding. 8 % van de leerkrachten vindt dat dit klopt en 8 % weet het niet.

Figuur 10. *Op de Fontein zijn afspraken gemaakt over omgaan met echtscheiding*

Uit de dossieranalyse van het digitale leerlingvolgsysteem Parnassys is op te merken dat bij 33 % geen opmerkingen te vinden zijn die relatie hebben met het onderwerp echtscheiding. Bij 33 % zijn het algemene opmerkingen over de aanwezigheid van de ouders in het gesprek, de thuissituatie van de leerling en hoe het contact met de ouders is. Bij 33 % wordt er een opmerking geplaatst op sociaal-emotioneel of op cognitief gebied die te maken heeft met het onderwerp echtscheiding. Genoemd wordt bij een leerling wat zijn onderwijsbehoeften zijn. Bij een leerling wordt genoteerd dat het kind zich vastklampt aan de juffen en dat hij dit waarschijnlijk erg nodig heeft, de laatste tijd meer dan anders. Bij een leerling wordt opgemerkt dat het kind een onderpresteerder is qua resultaten en dat dit wellicht komt door de thuissituatie. Verder wordt bij een kind opgemerkt dat het kind lijdt onder de situatie maar dat het wordt begeleid. Er staan geen opmerkingen in het dossier van de leerlingen over het specifiek begeleiden van de leerlingen in het kader van echtscheiding. Ook is niet te vinden of zij concrete hulp gehad hebben op het gebied van echtscheiding. Zie voor meer informatie Bijlage 10. Dossieranalyse Parnassys.

Aan de leerkrachten is gevraagd of er duidelijke afspraken gemaakt zijn over informatieverstrekking naar gescheiden ouders. 31 % is het hiermee eens, 31 % is het hier mee oneens en 38 % weet het niet. Zie figuur 11. Uit de vragenlijst van de IB en de directie komt naar voren dat 75 % het ermee eens is en 25% het ermee oneens is.

Figuur 11. *Over informatieverstrekking naar ouders zijn afspraken gemaakt*

4.4. Onderzoeksvraag 4

Op welke wijze kunnen de ouders na een echtscheiding hun kinderen begeleiden in de ontwikkeling op CBS De Fontein?

Hoe kunnen ouders van CBS De Fontein op een zinvolle manier betrokken worden bij het begeleiden van hun kinderen na een echtscheiding?

Op de vraag of de ouder vindt dat het belangrijk is dat het kind op school een goede begeleiding krijgt als kind van gescheiden ouders is 94 % van de ondervraagde ouders het daarmee eens. 6 % is het daar niet mee eens en geeft daarbij aan dat het kind niet anders behandelend moet worden dan anderen. Tabel 10 geeft antwoord op de vraag of ouders zaken nog speciaal geregeld hebben voor het kind zijn schoolontwikkeling.

Heeft u voor uw kind voor zijn schoolontwikkeling zaken nog speciaal geregeld?	
Ja: 81 % (13)	Nee: 19 % (3)
<u>De volgende regelingen worden genoemd:</u> ▪ We hebben goed overleg over alles ▪ Tien-minutengesprekken bespreken we met elkaar ▪ Goede afspraken, co-ouderschap, goed overleg over alles wat ons aangaat ▪ Co-ouderschap ▪ Niet ver van school wonen, goede afspraken maken, co-ouderschap, tien-minuten gesprekken, goed overleg ▪ Co-ouderschap, vlakbij wonen ▪ Harmonieuze manier van omgaan met elkaar. Niet naar praten over de ander. Dat we gezamenlijk hebben besloten om uit elkaar te gaan. Verder hebben we een soepele omgangsregeling en gaan we samen naar oudergesprekken e.d. ▪ Ondanks dat ik in G. woon is hij op dezelfde school gebleven! Op de dagen dat hij bij mij is breng en haal ik hem en verblijft hij tijdens de lunch bij zijn vader. Tien-minuten gesprek doen wij samen. ▪ Vader woont nu ook in het dorp, kan het kind ook wat vaker naar haar vader ▪ Ouderschap, co-ouderschap, niet ver van school, relevante afspraken staan in ouderschapsplan, verder in goed overleg ▪ In het dorp blijven wonen- beide ouders proberen zoveel mogelijk overal bij betrokken te zijn en op de hoogte te blijven	

Tabel 10. *Heeft u voor uw kind nog zaken speciaal geregeld*

Aan de ouders is in het interview gevraagd wat de taak is van de ouders bij een scheiding en wat de ouders hebben gedaan. In de gesprekken wordt door aangegeven door één ouder dat ze als ouders vanaf het begin af aan hebben duidelijk gemaakt aan de kinderen dat het niks met hun te maken heeft. De andere ouder geeft aan dat hij destijds bewust voor kinderen heeft gekozen. Ze hebben duidelijk geregeld wanneer het kind bij welke ouder is. Rust en regelmaat vindt de ouder belangrijk. Beide ouders noemen regelingen die ze getroffen hebben. Die komen overeen met de regelingen die genoemd zijn in tabel 10.

Welke adviezen kunnen door de school aan de ouders gegeven worden om hen te helpen in de begeleiding van hun kind?

In de vragenlijsten geeft 19 % aan dat zij graag meer willen weten. Genoemd wordt: Wat voor begeleiding is er geregeld vanuit school? Wil graag op de hoogte gehouden van J. en van het onderzoek als dat mag? Ik vind het heel goed dat er een keer aandacht aan besteed wordt. Ik zou

graag terugkoppeling willen horen waar J. zoal tegen aan loopt. In het interview dat de onderzoeker met de ouders heeft gehad geeft één ouder aan dat zij er bewust voor kiezen om het kind te halen en niet te brengen. Volgens de ouder roept het minder emoties op in de nieuwe thuissituatie dan dat de kinderen bij je bezorgd worden. In de vragenlijst van de IB en de directie wordt door 75 % contact met ouders als antwoord genoemd op de vraag wat je vanuit je huidige functie hebt gedaan om kinderen van gescheiden ouders zo goed mogelijk op te vangen.

Hoe hebben de ouders na de echtscheiding de begeleiding van school met hun kind ervaren?

19 % van de ouders geeft in de vragenlijst aan dat zij iets gemist hebben in de begeleiding van hun kind vanuit school. Tweemaal wordt genoemd dat er geen begeleiding of niet echt begeleiding is geweest. Eenmaal wordt door een ouder aangegeven dat deze het kind graag geplaatst had willen hebben bij vriendinnetjes. Met name door de moeilijke periode die ze achter de rug had. Dat was teveel voor haar. Ook wordt er aangegeven door een ouder dat deze als schuldige werd gezien. 62 % geeft aan dat zij niet iets gemist hebben in de begeleiding. Opgemerkt wordt eenmaal dat de ouder ook niet beter weet, dus dat het een moeilijk is om aan te geven. 19 % geeft aan dat zij het niet weten. Opgemerkt wordt dat er geen goed overzicht is op begeleiding en of deze plaats vindt en waar dit uit bestaat. In de gesprekken met de ouders wordt de vraag gesteld welke hulp er door school is gegeven en de vraag welke hulp je als ouder had willen hebben. In tabel 11 zijn de antwoorden op de vragen weergegeven.

1. Welke hulp is er door school gegeven?	
2. Welke hulp had je als ouder willen hebben?	
Ouder	Antwoord
1	1. Bij het ene kind is er een veilig klimaat geboden waardoor het een bespreekbaar onderwerp is. Als ze met iets zit, kan ze ermee komen. Bij het andere kind heeft de ouder dit erg gemist. Hier was meer sprake van een onveilige situatie. Beide kinderen hebben een ander karakter. G. is meer introvert, geen contact met juf. Je moet er moeite voor doen. Vervelend dat tijdens een kringgesprek ineens een vraag aan hem gesteld werd over echtscheiding. Dus veilige omgeving is belangrijk volgens de moeder. Het zit in de persoonlijkheid, alleen school heeft wel een steek laten vallen. Het is wel gecommuniceerd en ook afgerond. Er ligt ook een deel bij thuis en bij het kind. 2. Ervoor waken dat er teveel nadruk op wordt gelegd. Het moet binnen proporties blijven. Geen externe hulp wat haar betreft. De hulp van de leerkracht is goed. De punten zoals genoemd in de vragenlijst vindt ze goede hulp. Ze zou een verdrietkoffer een goed idee vinden. Ze vindt het van belang dat alle drie partijen een rol spelen in de ontwikkeling. Leerling, school en ouders.
2	1. Er is geen hulp geweest. Ze hebben destijds aangegeven dat de ouders gingen scheiden en er verder niets meer over gehoord. Nu is J. een leerling die weinig problemen laat zien, dat zal er mee te maken hebben denkt vader. 2. Vader weet het niet precies. Een gespreksgroep vindt hij een goed idee.

Tabel 11. Twee vragen aan ouders over hulp door school

Hoofdstuk 5: Conclusies, aanbevelingen en discussie

Samenvatting

De centrale vraagstelling van het praktijkgericht onderzoek is: Welke interventies kunnen leerkrachten van CBS De Fontein inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden? Uit het onderzoek is het volgende naar voren gekomen. Amato (2001) geeft aan dat kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, op veel punten slechter functioneren dan kinderen uit intacte gezinnen. De leerkrachten op De Fontein bieden leerlingen hulp, maar niet structureel en het is niet duidelijk wat begeleiding precies inhoudt. Van der Pluijm en Grevelt (2013) geven aan dat de leerkracht een belangrijke rol in de begeleiding van leerlingen tijdens alledaagse momenten in de klassensituatie. Zij geven een aantal handreikingen voor de alledaagse begeleiding van het kind van gescheiden ouders zoals: toon meerzijdige partijdigheid, luister naar het kind en toon belangstelling en begrip voor de situatie. Er zijn op de Fontein geen afspraken gemaakt en vastgelegd. Ouders en leerlingen hebben wel hulp ervaren, maar tevens hebben ze begeleiding gemist. Van belang is dat er een protocol echtscheiding komt op De Fontein. Hierin worden afspraken rond echtscheiding vastgelegd, staat in omschreven hoe de informatieverstrekking naar ouders plaats vindt en welke hulp door de leerkracht gegeven kan worden. Verder staat in het protocol helder omschreven welke rol de ouders spelen in de begeleiding en is in het protocol een theoretisch kader opgenomen als achtergrondinformatie. In dit hoofdstuk worden de resultaten gekoppeld aan de literatuur. Er worden conclusies getrokken en vervolgens aanbevelingen en discussiepunten aangegeven.

5.1 Conclusies

Wat zegt de literatuur over de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van een basisschoolleerling?

Volgens Spruijt en Kormos (2010) zijn er jaarlijks 57 duizend minderjarige kinderen betrokken bij een echtscheiding. Kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, functioneren op veel punten slechter dan kinderen uit intacte gezinnen Amato (2001). Zij presteren slechter op school, hebben meer gedragsproblemen, voelen zich psychisch en emotioneel minder goed, hebben een lager zelfbeeld, meer problemen met sociale relaties en een zwakkere band met hun vader. Jongens lopen een groter risico op problemen met sociale relaties (Amato, 2006). Het maakt niet uit hoe oud het kind is tijdens de scheiding. De effecten van een scheiding kunnen verschillend zijn bij kinderen. Er zijn kinderen die soms op de langere termijn beter af zijn na een scheiding, vooral in geval van openlijk vijandige relaties (Amato, 2006). De leerkracht speelt volgens Van der Pluijm en Grevelt (2013) een belangrijke rol in de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders. Zij geven handreikingen voor de alledaagse begeleiding van het kind van gescheiden ouders. Kinderen zijn in loyaliteit aan hun ouders gebonden (Van der Pluim & Grevelt, 2013). De dynamische driehoek geeft de relaties weer tussen de drie betrokkenen leerkracht, kind en ouders (Van der Pluijm & Grevelt, 2013). Als één van de relaties in de driehoek is verbroken, verliest het zijn vorm en begrenzing en wordt de groeiruumte voor het kind structureel los. Dan kan het kind op zoek gaan naar compensatie bij de groepsleerkracht. De school is volgens Van der Pluim en Grevelt (2013) de aangewezen plaats om hulp en begeleiding te bieden aan kinderen waar de ouders van gescheiden zijn. De leerkracht is vaak de eerste die merkt dat het gedrag of de leerprestaties van het kind veranderen. De school speelt een belangrijke rol in het leven van een kind en is tijdens een echtscheiding vaak de meest constante factor (Van der Pluim & Grevelt, 2013). Pameijer, Van Beukering en De Lange (2009) geven aan dat je er als leerkracht toe doet, dat je je kans moet pakken en de invloed moet benutten die je hebt. Om beleid voor echtscheiding te ontwikkelen en te implementeren geven Van der Pluim en Grevelt (2013) aan hoe de school de ontwikkeling van een schoolbreed beleid kan omschrijven. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat de ouders een rol spelen bij de taakverlichting van de school. Een goede afstemming van opvoeding en onderwijs bevordert het leerproces van de leerling.

Wat is de huidige situatie met betrekking tot leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?

Er zitten veertien leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein. Dat is 7 % van de schoolpopulatie. Amato en Sobolewski (2007) geven aan dat het persoonlijk welzijn bij kinderen het hoogst is wanneer kinderen dichtbij twee voortdurend getrouwde ouders zijn die een relatie hebben met weinig conflicten. In tabel 2 geeft 75 % van de leerlingen aan nog te weten hoe zij zich voelden toen hun ouders gingen scheiden, meer dan de helft voelde zich destijds verdrietig. Op dit moment voelt 33 % zich meer negatief dan positief, 42 % zit er tussen in en 25 % voelt zich meer positief dan negatief. De mening van de ouders komt hier mee overheen, 31 %, 44 % en 25 %. Dat is te lezen in tabel 3 en tabel 4. De echtscheiding heeft voor leerlingen op De Fontein gevolgen. Bij een scheiding zijn de ouders vaak met elkaar in conflict en dat is nadelig voor kinderen (Spruijt & Kormos, 2010). 25 % geeft dat aan in de vragenlijst op school wel eens last te hebben van de scheiding. 33 % geeft aan soms op school last te hebben, 42 % heeft geen last op school van de scheiding van hun ouders. In de interviews geven bovenbouw leerlingen aan geen last te hebben tijdens een toets, 40 % geeft aan dat ze last hebben van de scheiding op andere momenten. Bij de middenbouw is dit 50 %. Uit de vragenlijst komt naar voren dat meer dan de helft van alle leerlingen weinig tot nooit aan de scheiding denkt op school. 33 % geeft aan soms wel en soms niet aan de scheiding te denken en 8 % vaak. Tabel 6 geeft aan dat 42 % van de leerlingen geholpen wil worden door juf of meester, 33 % wil dat liever niet en 25 % weet het niet. Hier wordt opgemerkt door een leerling dat ze hulp niet erg vindt, maar dat zij niet zou weten hoe. Kinderen in de middenbouw geven allemaal een voorbeeld hoe ze geholpen willen worden. In tabel 7 zijn meningen gegeven van de leerlingen van de bovenbouw over de hulp vanuit school.

Op welke wijze kunnen de leerkrachten van CBS De Fontein leerlingen van gescheiden ouders begeleiden in hun ontwikkeling?

De directeur en intern begeleider vinden in interviews dat de eerste taak bij het begeleiden van leerlingen bij de leerkracht ligt. De intern begeleider vindt dat bij zorg contact opgenomen moet worden met de IB. Het moeten opgenomen worden in het zorgtraject. Van der Pluijm en Grevelt (2013) geven aan dat omgaan met echtscheiding eenvoudig in te passen is in de eigen zorgstructuur. In ParnasSys wordt een kind genoemd dat zich aan juffen vastklampt. Hier is de dynamische driehoek van toepassing, als de relatie tussen kind en ouders is verbroken kan het kind op zoek gaan naar compensatie bij de groepsleerkracht (Van der Pluijm & Grevelt, 2013). In ParnasSys zijn geen opmerkingen over begeleiding van kinderen van gescheiden ouders te vinden, terwijl onderzoek toont aan dat het zinvol is als scholen concreet aandacht besteden aan kinderen in echtscheidingssituaties (Spruijt & Kormos, 2010). Figuur 6 geeft aan dat 92 % van de leerkrachten het belangrijk vindt dat kinderen van gescheiden ouders begeleiding krijgen, terwijl 85 % niet weet of er informatie op De Fontein te vinden is over echtscheiding volgens figuur 9. Alle leerkrachten op De Fontein vinden het belangrijk dat afspraken rond het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn, maar volgens figuur 10 vindt 85 % dat op de Fontein er geen duidelijke afspraken over gemaakt zijn. Ook over informatieverstrekking naar ouders is onduidelijkheid. 31 % van de leerkrachten geeft in figuur 11 aan dat er duidelijke afspraken over gemaakt zijn, 31 % is het ermee oneens en 38 % weet het niet. Uit de vragenlijst van IB en directie blijkt 75 % het hiermee eens te zijn en 25 % oneens. 69 % van de leerkrachten geeft kinderen van gescheiden ouders enigerlei hulp volgens figuur 4. Figuur 7 geeft aan dat alle leerkrachten gesprekken met kinderen voeren. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat goed communiceren goed contact betekent. Door een gesprek te voeren met een kind dat een echtscheiding heeft meegemaakt, biedt de leerkracht hulp doordat de leerkracht echt luistert. Tevens krijgt de leerkracht informatie over hoe het met het kind gaat en hoe hulp geboden kan worden. Ouders geven aan in de vragenlijst dat 19 % iets gemist heeft in de begeleiding van hun kind. 19 % geeft aan dat zij het niet weten en 62 % heeft niets gemist. Opgemerkt wordt dat de ouder niet beter weet en het moeilijk is om aan te geven.

Op welke wijze kunnen de ouders na een echtscheiding hun kinderen begeleiden in de ontwikkeling op CBS De Fontein?

94 % van de ouders vindt het belangrijk dat het kind op school een goede begeleiding krijgt. Uit de dossieranalyse van ParnasSys blijkt dat ouders niet altijd op de hoogte zijn van wat school van hen verwacht. Ouders hebben een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid bij de opvoeding van hun kind. Sinds 1 januari 1998 blijft volgens de wet het gezamenlijke ouderlijk gezag na echtscheiding in principe bestaan (Spruijt & Kormos, 2010). Paren scheiden volgens de wetgeving als partners, niet als ouders. In vragenlijsten en interviews blijkt dat 81 % van de ouders speciale regelingen hebben getroffen na de echtscheiding. Duidelijke regels en afspraken, goed overleg, aanwezig zijn bij tien-minutengesprekken en co-ouderschap worden onder andere genoemd. Kinderen wisselen per week, of wisselen steeds een paar dagen. Dit heeft voordelen volgens Groenhuijsen (2008), kinderen blijven bijvoorbeeld beide ouders zien. Het heeft ook nadelen, een kind kan in problemen komen als agenda's niet op elkaar afgestemd worden, het is druk en het kind kan de illusie houden dat het weer goed kan komen. Ouders en leerlingen geven in vragenlijst en interview hiervan voorbeelden. Een ouder geeft aan open met het kind te communiceren. Van der Gun en De Jong (2006) stellen dat kinderen de communicatie met hun ouders als onvoldoende ervaren. Kinderen willen meer en op betere wijze geïnformeerd worden over de scheiding en de gevolgen ervan. Bovendien willen ze meer gelegenheid krijgen om hun gevoelens te kunnen uiten. In de vragenlijst geeft 19 % van de ouders aan graag meer te willen weten, niet elke ouder weet wat hulp voor het kind inhoudt. Kennis van de gevolgen van een scheiding kan een stap zijn om de mogelijke effecten ervan te verzachten (Spruijt & Kormos, 2010). In vragenlijsten van directie en IB wordt door 75 % contact met ouders als antwoord genoemd op de vraag wat je vanuit je huidige functie hebt gedaan om kinderen van gescheiden ouders zo goed mogelijk op te vangen. Van der Pluijm en Grevelt (2013) stellen dat de ouders een rol spelen bij de taakverlichting van school. Een goede afstemming van opvoeding en onderwijs bevordert het leerproces van de leerling. De ouders kunnen hun kind aan melden voor hulpprogramma's zoals KIES. Kinderen die KIES hebben gevolgd begrijpen de scheiding van hun ouders beter, hun band wordt hechter met beide ouders en het aantal keren dat er contact is met de vader neemt toe (Spruijt & Kormos, 2010).

5.2 Aanbevelingen en discussie

ParnasSys

Veertien leerlingen van CBS De Fontein zijn kind van gescheiden ouders, dat is 7 % van de schoolpopulatie. Amato (2001) geeft aan dat kinderen die een echtscheiding hebben meegemaakt, op veel punten slechter functioneren dan kinderen uit intacte gezinnen. In ParnasSys, het digitale leerlingvolgsysteem, staan geen opmerkingen over een vorm van begeleiding van deze leerlingen. Een aanbeveling van de onderzoeker is om standaard in notities in ParnasSys op te nemen dat het een kind van gescheiden ouders is, welke begeleiding het kind van gescheiden ouders gekregen heeft en welke regelingen de ouders hebben getroffen voor het kind.

Zorgtraject

Vanuit de directie en de IB wordt aangegeven dat een kind van gescheiden ouders onder de zorg valt. De eerste taak van begeleiding ligt bij de leerkracht. Bij zorg dient de IB erbij betrokken te worden. De onderzoeker heeft als aanbeveling om het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders op te nemen in het zorgtraject. Van der Pluijm en Grevelt (2013) geven aan dat omgaan met echtscheiding eenvoudig in te passen is in de eigen zorgstructuur.

Protocol echtscheiding

Het is leerkrachten niet duidelijk welke hulp er aan kinderen van gescheiden ouders gegeven kan worden. Dit terwijl 92 % van de leerkrachten het belangrijk vinden dat kinderen van gescheiden ouders begeleiding krijgen, ouders dit belangrijk vinden, leerlingen en andere betrokken op school.

Tevens geven leerkrachten, lb en directie aan dat ze het van belang vinden dat afspraken op De Fontein rondom het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn. Om beleid voor echtscheiding te ontwikkelen en te implementeren geven Van der Pluim en Grevelt (2013) aan hoe de school de ontwikkeling van een schoolbreed beleid kan omschrijven:

1. Een schoolbrede inventarisatie
2. Besluitvorming
3. Een werkgroep formeren
4. Echtscheiding in de zorgroute
5. Echtscheiding in schoolplan en schoolgids
6. Protocol echtscheiding
7. Implementatie.

De onderzoeker stelt voor dat De Fontein deze zeven stappen te volgen en heeft als aanbeveling dat er een protocol echtscheiding opgesteld wordt op CBS De Fontein. Hierin worden afspraken rond echtscheiding vastgelegd, staat in omschreven hoe de informatieverstrekking naar ouders plaats vindt en welke hulp door de leerkracht gegeven kan worden. Volgens Pluijm en Van der Grevelt (2013) spelen leerkrachten een belangrijke rol in de begeleiding van leerlingen tijdens alledaagse momenten in de klassensituatie. Zij geven een aantal handreikingen voor de begeleiding van het kind van gescheiden ouders. Verder staat in het protocol helder omschreven welke rol de ouders spelen in de begeleiding en is in het protocol een theoretisch kader opgenomen als achtergrondinformatie. Onderzoeker stelt voor daar het theoretisch kader van dit onderzoek voor te gebruiken. Verder onderzoek is nodig om uit te zoeken wat een goed protocol is voor CBS De Fontein. Vanuit de directie is een protocol opgesteld en verstrekt aan de leerkrachten over informatie verstrekken aan ouders die gescheiden zijn. Uit het onderzoek komt naar voren dat het de leerkrachten niet voldoende duidelijk is op welke wijze informatie verstrekt moet worden aan ouders. Dit wordt verschillend gedaan. Door de intern begeleider wordt aangegeven dat het wettelijk verplicht is om beide ouders informatie te verstrekken. De onderzoeker geeft als aanbeveling om verder onderzoek te doen naar wat de verplichtingen zijn van de school en indien nodig het protocol informatie verstrekking naar ouders aan te passen en op te nemen in het protocol echtscheiding. De onderzoeker stelt ook vast dat een protocol op een goede wijze geïmplementeerd dient te worden en het team eigenaar ervan gemaakt moet worden. Van der Bruggen (2007) stelt dat het schoolteam eigenaar van een veranderingsproces is en dus bepaalt wat er gebeurt. Het moet zich niet alleen verantwoordelijk voelen, maar het ook zijn en eigenaarschap daadwerkelijk uitoefenen.

Kennis

Kennis van de gevolgen van een scheiding kan een stap zijn om de mogelijke effecten ervan te verzachten (Spruijt & Kormos, 2010). Zowel ouders als leerkrachten geven aan niet precies te weten wat het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders inhoudt. De onderzoeker heeft met de ouders afgesproken dat zij het verslag van het praktijk gericht onderzoek ter inzage kunnen krijgen. De onderzoeker heeft als aanbeveling om in de orthotheek literatuur op te nemen die betrekking heeft op het onderwerp echtscheiding. Onderzoeker stelt voor om de literatuur aan te schaffen uit de literatuurlijst van dit praktijk gericht onderzoek.

HGW

De onderzoeker heeft tot slot als aanbeveling om bij het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders ook te kijken naar de uitgangspunten van HGW, aangezien CBS De Fontein werkt volgens de principes van HGW. Het gaat hierbij om de onderwijsbehoeften van de leerlingen; om de wisselwerking met en afstemming op het kind; de leerkracht doet ertoe; positieve factoren zijn van belang; er wordt constructief samen gewerkt; het handelen is doelgericht en de werkwijze is systematisch en transparant (Pameijer & Van Beukering, 2010).

Discussie en aanvullend onderzoek

Een discussiepunt is hoe werkbaar een protocol is. Het moet uitvoerbaar zijn en niet ongebruikt in een kast liggen. Daarom stelt de onderzoeker voor om een werkgroep te vormen die verder onderzoekt op welke wijze concreet vorm gegeven kan worden aan de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders. Het begeleiden moet uitvoerbaar en beheersbaar zijn voor de leerkracht. Naast het protocol is een verdrietkoffer genoemd door de directeur. Een koffer met daarin bijvoorbeeld boeken en achtergrondinformatie. Het boek *Eerste Hulp bij Echtscheiding (EHBS)* van Kant en Hardick (2012) zou hier goed bij gebruikt kunnen worden. Onderzocht moet worden op welke wijze deze koffer ingericht en ingezet kan worden. Een ander discussiepunt is of het nodig is om voor kinderen van gescheiden ouders een aanspreekpunt als vertrouwens persoon in school te hebben. De leerlingen geven na de interviews aan dat zij graag weer in het groepje met de onderzoeker willen praten. Dit behoeft nader onderzoek. Het onderzoek heeft aan onderzoeker laten zien dat communicatie erg belangrijk is. Vragenlijsten voor ouders kunnen beter opgestuurd worden met een bijpassende retourenvelop. Zeker in het kader van loyaliteit. Tevens weet de onderzoeker dat de ouders de vragenlijsten in bezit hebben als deze opgestuurd worden en is het voor de ouders eenvoudiger om de vragenlijst te retourneren. Van groot belang is wel volgens de onderzoeker dat de adressen van beide ouders goed in ParnasSys staan. Bij twee ouders bleken de adressen niet te kloppen en hebben deze de vragenlijst niet in hun bezit gekregen. Gedurende het onderzoek is de onderzoeker op meer informatie rondom het onderwerp begeleiding van kinderen van gescheiden ouders gestuit. Meer voorbeelden van concrete hulp aan kinderen van gescheiden ouders, filmbeelden van het internet die je kunt gebruiken, de rol van de stiefouders, hoe om te gaan met vechtscheidingen. De onderzoeker wil dit graag verder onderzoeken. Dit kan wat de onderzoeker betreft goed samen gaan met het te ontwikkelen protocol echtscheiding.

Literatuurlijst

- Amato, P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990's: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, Vol. 15(3), 355-370.
- Amato, P.R. (2006). *Children and divorce: What we know and what we need to know*. Paper presented at the International Conference on Children and divorce, 24-27 July 2006, University of East Anglia, Norwich, UK.
- Amato, P.R. & Sobolewski, J.M. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: Is feeling close to two parents always better than feeling close to one? *Social Forces*, 85(3), 1105-1124.
- Amato, P.R. & Cheadle, J.E. (2008). Parental divorce, marital conflict, and children's' behavior problems: A comparison of adopted and biological children. *Social Forces*, 86(3), 1139-1162.
- Bruggen, B. van der (2007). *Wisselspanning, energie voor onderwijsinnovatie*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Delfos, M.F. (2005). *Luister je wel naar mij: Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: SWP.
- Gun, F. van der, Jong & L. de (2006). *Echtscheiding: kiezen voor het kind*. In gesprek met kinderen over hun ervaringen na de scheiding van hun ouders. Amsterdam: SWP.
- Groenhuijsen, L. (2008). *En ze leefden nog lang en gelukkig. Kinderen en echtscheiding*. Amsterdam: SWP.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Kant, E. & Hardick, M. (2012). *EHBS. Eerste Hulp Bij Scheiding*. Amsterdam: SWP.
- Morrison, D.R. & M.J. Coiro, (1999) Parental conflict and marital disruption: Do children benefit when high-conflict marriages are dissolved? *Journal of marriage and the family*, 61(3), 626-637.
- Marzano, R. J. , Marzano, J. S. , & Pickering, D. J. (2010). *Wat werkt: Pedagogisch handelen & klassenmanagement. Evidence-based strategieën voor iedere leraar*. Vlissingen: Bazalt.
- Medilex, (n.d.). Gescheiden belangen. Omgaan met gescheiden ouders en hun kinderen in het onderwijs. Geraadpleegd op 15 februari 2013 op <http://www.medilex.nl/congressen/echtscheiding#/congres>
- Pals, J. (2006). Scheiden doet lijden - vooral bij de kinderen. Geraadpleegd op 23 januari 2013 op <http://www.ouders.nl/mdiv2006-echtscheiding.htm>
- Pameijer, N. , & Beukering, T. van (2010). Handelingsgerichte diagnostiek en remedial teaching (1): De uitgangspunten. *Tijdschrift voor Remedial Teaching*, 18 (1), 6-11.
- Pameijer, N. , Beukering, T. van, & Lange, S. de (2009). *Handelingsgericht werken een handreiking voor het schoolteam. Samen met collega's, leerlingen en ouders aan de slag*. Leuven: Acco.

Pluijm, A. van der & Grevelt, M. (2013). *School en echtscheiding. Alledaagse begeleiding binnen een schoolbreed beleid*. Amsterdam: SWP.

Spruijt, E. & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Stevens, L. (2002). *Zin in leren*. Apeldoorn: Garant.

Stevens, L. (2010). *Zin in onderwijs*. Apeldoorn: Garant.

Bijlage 1. Vragenlijst Directie en IB

Naam:

Vragenlijst "Kinderen en echtscheiding".

In het kader van mijn opleiding wil ik jullie vragen om onderstaande vragenlijst voor mij in te vullen. Het doel van deze vragenlijst is het in kaart brengen van de huidige werkwijze op de Fontein op het gebied van kinderen en echtscheiding, waarin je wellicht als leerkracht handelingsverlegen bent geweest en wat je mist op het gebied van het begeleiden van kinderen die te maken krijgen met echtscheiding.

Alvast vriendelijk bedankt voor het invullen,

Wim

1. Heb je zelf, op privé-gebied, ervaring met echtscheiding? Scheiding van jou en je partner, scheiding van je ouders, etc.

☐ Ja

☐ Nee

2. Op de Fontein kan ik informatie vinden over het onderwerp echtscheiding.

☐ Eens

☐ Oneens

☐ Weet ik niet

3. Zijn er volgens jou duidelijke afspraken op De Fontein over hoe om te gaan met het onderwerp echtscheiding?

☐ Ja

☐ Nee

4. Ik vind het belangrijk dat afspraken op De Fontein rondom het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn.

☐ Eens

☐ Oneens

5. Ik heb gewerkt als leerkracht (indien Nee, ga dan door naar vraag 9).

☐ Ja

☐ Nee

6. Ik heb meegemaakt dat de ouders van een leerling in mijn schooljaar uit elkaar zijn gegaan en/of zijn gescheiden.

☐ Ja

☐ Nee

7. In die situatie dat de ouders van een leerling uit elkaar zijn gegaan, heb ik:

☐ Er met het kind over gesproken

☐ Er met de ouders over gesproken

☐ Er met het kind en de ouders over gesproken

☐ Er niet met het kind en de ouders over gesproken

8. Wat heb je destijds als leerkracht gedaan om kinderen van gescheiden ouders zo goed mogelijk op te vangen?

.....

.....

.....

.....

.....

9. Wat heb je vanuit je huidige functie gedaan om kinderen van gescheiden ouders zo goed mogelijk op te vangen?

.....

.....

.....

.....

.....

10. Er zijn verschillende manieren om kinderen in echtscheidingssituaties te begeleiden. Welke onderstaande punten vind je van belang om uit te voeren bij een kind van gescheiden ouders?

☐ Het voeren van gesprekken met het kind

☐ Praten aan de hand van boeken

☐ Praten aan de hand van liedjes, films, etc.

☐ Samen gedachten en gevoelens ordenen

☐ De leerling een tekening laten maken over de situatie

☐ Een kringgesprek over het onderwerp echtscheiding voeren

☐ Anders, nl.

☐ Geen enkele manier

11. Informatie over voortgang, rapporten e.d. van het kind is belangrijk voor ouders.

Bij kinderen van gescheiden ouders:

☐ Geef ik informatie door aan beide ouders

☐ Geef ik informatie door aan de ouder die het meest op school komt

☐ Geef ik informatie aan de ouder die er om vraagt

☐ Anders, nl.

12. Over informatieverstrekking naar ouders die gescheiden zijn, zijn op De Fontein duidelijke afspraken gemaakt:

☐ Eens

☐ Oneens

☐ Weet niet

Zijn er voor jou nog zaken die niet aan de orde zijn geweest in deze vragenlijst of heb je specifieke vragen, opmerkingen of wensen, wil je dat dan hieronder aangeven?

.....

.....

.....

.....

.....

Bijlage 2. Vragenlijst leerkrachten “Kinderen en echtscheiding”.

Naam:

In het kader van mijn opleiding wil ik jullie vragen om onderstaande vragenlijst voor mij in te vullen. Het doel van deze vragenlijst is het in kaart brengen van de huidige werkwijze van leerkrachten op de Fontein op het gebied van kinderen en echtscheiding, waarin je als leerkracht handelingsverlegen bent en wat je mist op het gebied van het begeleiden van kinderen die te maken krijgen met echtscheiding.

Alvast vriendelijk bedankt voor het invullen,

Wim

1. Heb je zelf, op privé-gebied, ervaring met echtscheiding? Scheiding van jou en je partner, scheiding van je ouders, etc.

☐ Ja

☐ Nee

2. Op de Fontein kan ik informatie vinden over het onderwerp echtscheiding.

☐ Eens

☐ Oneens

☐ Weet ik niet

3. Zijn er volgens jou duidelijke afspraken op De Fontein over hoe om te gaan met het onderwerp echtscheiding?

☐ Ja

☐ Nee

☐ Weet ik niet

4. Ik vind het belangrijk dat afspraken op De Fontein rondom het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn.

☐ Eens

☐ Oneens

5. In mijn groep zitten kinderen die te maken hebben (gehad) met echtscheiding.

☐ Eens

☐ Oneens

☐ Weet ik niet

6. Deze kinderen geef ik op enigerlei wijze begeleiding.

☐ Ja

☐ Nee

7. Ik vind het belangrijk dat kinderen van gescheiden ouders op enigerlei wijze begeleiding krijgen.

☐ Ja

☐ Nee

☐ Geen mening

8. Ik heb meegemaakt dat de ouders van een leerling in mijn schooljaar uit elkaar zijn gegaan en/of zijn gescheiden (indien Nee, ga door naar vraag 11).

- ☐ Ja
- ☐ Nee

9. In de situatie dat de ouders van een leerling uit elkaar zijn gegaan, heb ik:

- ☐ Er met het kind over gesproken
- ☐ Er met de ouders over gesproken
- ☐ Er met het kind en de ouders gesproken
- ☐ Er niet met het kind en de ouders over gesproken

10. Wat heb je als leerkracht gedaan om dit kind zo goed mogelijk op te vangen?

.....

.....

.....

.....

11. Er zijn verschillende manieren om kinderen in echtscheidingssituaties te begeleiden. Welke onderstaande punten heb jij wel eens uitgevoerd bij een kind dat te maken kreeg met echtscheiding?

- ☐ Het voeren van gesprekken met het kind
- ☐ Praten aan de hand van boeken
- ☐ Praten aan de hand van liedjes, films, etc.
- ☐ Samen gedachten en gevoelens ordenen
- ☐ De leerling een tekening laten maken over de situatie
- ☐ Een kringgesprek over het onderwerp echtscheiding voeren
- ☐ Anders, nl.
- ☐ Geen enkele manier

12. Informatie over voortgang, rapporten e.d. van het kind is belangrijk voor ouders.

Bij kinderen van gescheiden ouders:

- ☐ Geef ik informatie altijd door aan beide ouders
- ☐ Geef ik informatie door aan de ouder die het meest op school komt
- ☐ Geef ik informatie aan de ouder die er om vraagt
- ☐ Anders, nl.

13. Over informatieverstrekking naar ouders die gescheiden zijn, zijn op De Fontein duidelijke afspraken gemaakt:

- ☐ Eens
- ☐ Oneens
- ☐ Weet niet

Zijn er voor jou nog zaken die niet aan de orde zijn geweest in deze vragenlijst of heb je specifieke vragen, opmerkingen of wensen, wil je dat dan hieronder aangeven?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Bijlage 3. Vragenlijst leerlingen CBS De Fontein

Hoi!

Ik ben meester Wim en ik wil je graag wat vragen stellen. De antwoorden gebruik ik om onze school goed met kinderen om te laten gaan waar de ouders van zijn gescheiden. Het is in vertrouwen, dat betekent dat niemand te weten komt wat je zo meteen invult. Ik hoop dat je het een goed idee vindt en dat je mij wel wilt helpen! Bij sommige vragen mag je een antwoord opschrijven. Bij andere vragen moet je een antwoord kiezen. Kleur dan het rondje in dat jij wilt kiezen. Kies steeds wat jij voelt dat je wilt antwoorden. Er is geen goed of fout, je kunt alles opschrijven wat je zelf wilt.

Heel veel succes. Heb je vragen, je mag ze altijd aan mij of je juf/meester stellen.

Groetjes, meester Wim.

Mijn naam is:.....

Ik zit in ☐ groep 1

☐ groep 2

☐ groep 3

☐ groep 4

☐ groep 5

☐ groep 6

☐ groep 7

☐ groep 8

1. Klopt het dat jouw ouders gescheiden zijn?

☐ Ja

☐ Nee

2. Weet je nog hoe oud je was toen ze gingen scheiden?

☐ Ja: Ik was jaar oud.

☐ Nee

3. Weet je nog wat je voelde toen ze zeiden dat ze gingen scheiden?

☐ Ja:

.....

.....

☐ Nee, dat weet ik niet meer.

4. Denk je op school vaak aan de scheiding van je ouders?

Kies 1 vakje hieronder, het gaat van "Nooit" tot "Altijd".

☐ Nooit

☐ Heel weinig

☐ Weinig

☐ Soms wel , soms niet

☐ Vaak

☐ Heel vaak

☐ Altijd

Ga zo door, je doet het top!

5. Praat je wel eens op school met iemand over dat je gescheiden bent?

- ☐ Ja, met mijn juf
- ☐ Ja, met mijn meester
- ☐ Ja, met mijn vorige juf of meester
- ☐ Ja, met een klasgenoot
- ☐ Ja, op school met iemand van mijn familie
- ☐ Nee, ik praat er met niemand over

6. Word je wel eens extra geholpen door je juf of meester omdat je gescheiden bent?

- ☐ Ja (bijvoorbeeld:.....)
- ☐ Nee
- ☐ Weet ik niet

7. Wil je wel geholpen worden door juf of meester?

- ☐ Ja: Ik zou graag willen dat
- ☐ Nee, liever niet
- ☐ Weet ik niet

8. Heb je op school wel eens last van de scheiding van je ouders? Bijvoorbeeld dat je verdrietig bent, of dat je je niet goed kan concentreren, of dat je even niet op kan letten, dat je iets moeilijk vindt:

.....

.....

.....

.....

9. Kun je vertellen hoe je je nu voelt als je aan de scheiding denkt?

.....

.....

.....

10. Vind je het goed dat je er ook eens over mag praten met mij? Dat gebeurt dan in een groepje met kinderen die ook een scheiding hebben meegemaakt (en ik heb ook een scheiding meegemaakt).

- ☐ Ja
- ☐ Misschien
- ☐ Liever niet

11. Wil je nog iets opschrijven dat niet gevraagd is of heb je zelf nog een vraag:

.....

.....

.....

Je bent klaar met de vragenlijst en je mag de vragenlijst inleveren bij mij inleveren, dan krijg je nog een kleine en lekkere verrassing!

Vriendelijk bedankt, meester Wim

Bijlage 4. Vragenlijst ouders

Geachte ouder/verzorger,

Zoals u gelezen heeft in de begeleidende brief is er ook voor u als ouder een vragenlijst. In het kader van mijn opleiding wil ik u vragen om onderstaande vragenlijst voor mij in te vullen. Het doel van deze vragenlijst is het in kaart brengen van de huidige werkwijze van De Fontein op het gebied van kinderen en echtscheiding, waar u en uw kind tegen aanloopt door de echtscheiding en wat u mist op het gebied van het begeleiden van kinderen die te maken krijgen met echtscheiding.

Alvast vriendelijk bedankt voor het invullen,

Wim Fuchten

Uw naam is:.....

1. Hoeveel kinderen van u zitten er op CBS De Fontein?

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4 of meer

2. Mijn kind(eren) zit(ten) in

- ☐ groep 1
- ☐ groep 2
- ☐ groep 3
- ☐ groep 4
- ☐ groep 5
- ☐ groep 6
- ☐ groep 7
- ☐ groep 8

3. Hoelang bent u gescheiden? jaar

4. Heeft uw kind wel eens over school verteld dat hij/zij geholpen is?

- ☐ Ja, kunt u kort aangeven wat voor hulp:
- ☐ Nee

5. Heeft uw kind wel eens met u over school gesproken dat hij daar graag geholpen zou willen worden?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

6. Vindt u het belangrijk dat uw kind op school een goede begeleiding krijgt als kind van gescheiden ouders?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

7. Heeft u voor uw kind voor zijn schoolontwikkeling zaken nog speciaal geregeld (zoals bijvoorbeeld niet ver van school wonen, goede afspraken maken, co-ouderschap, tienminuten gesprekken)?

☐ Ja, zoals:

☐ Nee

8. Heeft u iets gemist in de begeleiding van uw kind vanuit school?

☐ Ja:

☐ Nee, dat heb ik niet.

9. Is het contact tussen u en uw kind veranderd na de scheiding?

☐ Ja:

☐ Nee

☐ Weet ik niet

10. Heb u de indruk dat uw kind op school wel eens last heeft van de scheiding? Bijvoorbeeld verdrietig of boos zijn, of zich niet goed kunnen concentreren, niet goed op kunnen letten, iets ineens moeilijk vinden:

.....
.....
.....
.....

11. Kunt u vertellen hoe uw kind zich nu voelt als hij/zij aan de scheiding denkt?

.....
.....
.....

12. Vindt u het goed dat ik een interview met u mag afnemen om iets dieper op de vragen uit de lijst in te gaan? Het gaat dan puur om de ontwikkeling en begeleiding van uw kind, niet de reden van scheiding.

☐ Ja

☐ Liever niet

Zijn er voor nog zaken die niet aan de orde zijn geweest in deze vragenlijst of heeft u specifieke vragen, opmerkingen of wensen, wilt u dat dan hieronder aangeven?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Vriendelijk bedankt voor het invullen,
Wim Fuchten

Bijlage 5. Verslag groepsinterview met leerlingen bovenbouw

Locatie : CBS De Fontein
Aanwezig : leerkracht Wim Fuchten en vijf leerlingen NG, EL, RP, DV en SV.
Datum : 22 mei 2013

De kinderen hebben voorgesteld dat zij tijdens het gesprek plaats mogen nemen op de bank, zodat ze naast elkaar mogen zitten. Het doel van het interview wordt duidelijk gemaakt. De leerlingen worden bedankt voor het invullen van de vragenlijsten. De leerkracht vraagt of de leerlingen op school wel eens last ervan hebben dat de ouders gescheiden zijn. Bijvoorbeeld dromen of tijdens een toets eraan denken. DV zegt dat ze op school wel eens denkt of ze naar vader moet en wanneer. Dan ga je daar van stressen. Dan gaat het helemaal verkeerd. Stress bij wie je moet komen. Ze hebben bij DV een vaste afspraak. Weekenden om en om, soms gaat het ook wel irritant bij activiteiten als scouting en turnwedstrijden. Ze mag zelf bijna kiezen hoe het gaat, maar dat wil ze liever niet. Haar ouders hebben dan wel eens ruzie. RP geeft aan dat het ook zo is als DV zegt. In het weekend is het druk, je moet soms ergens heen. Je moeder is jarig en dan moet je daar weer heen. Of bij Moederdag, dan moet je alles regelen. Bij feestjes is het ook lastig. Als je bij je vader bent ga je daar een cadeautje mee kopen. Als je de dag erop dat feestje hebt, met wie koop je dan het cadeautje. Met je vader of dan met je moeder. Dat is lastig met wie je dat moet doen. Daar denk je soms op school aan als je je even verveelt. Niet tijdens een toets. Dat heeft niemand.

Alle leerlingen gaan naar de vader en de moeder. Ze hebben vaste afspraken. LV gaat of om het weekend of vrijdagavond naar haar vader. Of zondagavond en dan tot dinsdagochtend. Soms kan het niet door werk, maar dan gaat het een week erna wel door. Het is voor EL duidelijk. SV gaat om de week naar haar vader en naar haar moeder. Ze vindt het fijn dat haar ouders dicht bij elkaar wonen. RP en EL haar ouders wonen ook dicht bij elkaar. Bij NG is dat niet het geval, dat vindt ze best jammer. Want als ze hem even wil zien, dan kan ze er niet zo even heen gaan. De vader van SV gaat verhuizen, misschien in Ten Boer of naar de stad. Dat is spannend. Ze wil liever in Ten Boer blijven. Als ze wisselen, voelen ze zich wel eens alleen? RP vertelt dat ze vrijdag tussen de middag nog bij moeder is en dan direct na school naar haar vader gaat. Dan is haar moeder alweer weg. Ze weet niet precies te zeggen hoe dat voelt. Bij DV is zij heel vaak alleen thuis en dan haalt haar vader haar op. Ze wil dan graag mama ook nog even zien, maar die is er dan niet. Dan voelt ze zich alleen en dat is niet leuk. DV wordt altijd gehaald. RP gaat op dinsdag met haar broertje naar moeder vanuit vader. DV geeft aan dat ze wel eens naar mama wil terwijl ze naar papa gaat. Thuis dan 's avonds wel eens huilen. Op school weet ze niet met wie ze daar over kan praten. Leerkracht geeft aan dat hij wel leerlingen geholpen heeft met rekenproblemen maar niet met scheiding. De leerlingen beamen dat! Had je wel hulp willen hebben? NG maak het niet uit. Ze zit er niet heel erg mee, wel een beetje. RP dat ze het nu niet zo nodig heeft, maar dat ze het wel graag had willen hebben op het moment dat haar ouders gingen scheiden. Dat er dan iemand met haar ging praten. SV geeft aan van niet, dan wordt ze verdrietig en moet even huilen. De kinderen naast haar troosten haar. Ze wil het liever zelf oplossen als ze zich (zoals nu) verdrietig voelt. DV wil wel graag hulp, ze vindt het nu moeilijk. Veel problemen en ruzie thuis. Dat is niet leuk. DV vindt dat je over dit soort dingen moet praten. EL zegt dat het eraan ligt wat het is. Ze heeft dat wel gedaan met haar fysieke problemen en dat vond ze wel fijn. SV geeft toe dat ze wel graag had willen hebben dat de meester eens had gevraagd hoe het met haar is. Hoe hadden we jullie kunnen helpen wordt gevraagd. RP: na de scheiding gewoon even met diegene gaan praten. EL; net zoiets als nu. In een groepje praten. DV: het is wel fijn als je er met elkaar over kan praten. Want als je ermee zit is het niet leuk. Er wordt gevraagd of ze zich nog hulp kunnen herinneren van afgelopen jaren van een juf of meester. EL: tijdens Tvweekjournaal ging het over gescheiden ouders en toen heb je wel aan mij gevraagd of het goed ging tijdens het kijken en of ik dat wel wilde. Dat vond ze fijn. NG: tijdens groep 6 bij juf Annette. Zij vroeg hoe het ging in het andere huis en hoe het nu ging. DV: juf Annette ziet wel eens als ze niet goed werkt en vraagt dan wat er is. En tijdens een tv uitzending ging het er ook over en dat vond DV niet echt leuk. Daar sprak

juf Annette dan met haar over.

Kunnen jullie dingen nemen die jullie ouders speciaal geregeld hebben voor jullie? EL: ze wonen nu wat dichterbij elkaar. Mijn ouders maken ook nooit ruzie met elkaar. En goede afspraken maken. DV: na scheiding was ik zo verdrietig dat ik niks meer wilde eten. Toen is moeder met haar naar Egypte gegaan om het als het ware weer goed te maken. Dat heeft haar wel geholpen. SV: ze weet het niet precies. Meester noemt een aantal zaken die de ouders geregeld hebben. SV knikt dat ze snapt dat dit bedoeld wordt en heeft weer een glimlach. Ouders zijn bij het tienminuten gesprek aanwezig. NG geeft aan dat dat niet altijd zo was.

De leerkracht geeft aan dat bij hup gedacht kan worden aan even praten, een tekening maken e.d. Niet een dikke rekenhulpmap. Een keer een prentenboek (voor-)lezen, een keer praten in een groepje. DV vindt het heel fijn. Voorlezen lijkt haar leuk, dat maakt haar blij. Destijds heeft ze dat ook gedaan en dat heeft haar geholpen. NG vindt het wel fijn dat je er met meerdere over kan praten. Dat je er niet in je eentje voor staat. EV beaamt dit. EV heeft het niet gemist, ze is er al heel aardig aan gewend. Haar ouders maken ook geen ruzie, ze vindt het niet zo erg. Ze vindt haar nieuwe stiefvader ook heel aardig. Hoe het toen kan ze niet meer goed voorstellen. DV weet alles nog, nog precies hoe alles stond.

Droomwens: RP zegt: dat ze niet zoveel ruzie maken. NG: weet ze niet. SV: dat haar ouders weer bij elkaar komen. DV: niet dat mijn ouders weer bij elkaar komen, maar dat ze gewoon normaal tegen elkaar doen. EL: weet het niet. Zijner nog vragen, mist er iets? De leerlingen geven aan van niet. Hij vraagt even hoe het met SV is. Het is goed volgens haar. De leerkracht geeft nog een tip aan het einde. Om een keer te praten met iemand die je vertrouwt is wel eens goed om te doen. Dat deed hij vroeger ook wel eens, zijn ouders zijn ook gescheiden. Op school was er destijds geen verdere begeleiding. Hij bedankt de kinderen voor het gesprek en vraagt of hij toch teveel nog aan het woord is geweest. De kinderen geven aan dat dat niet het geval is. De kinderen zwaaien nog even in de camera tot slot!

Bijlage 6. Verslag van groepsinterview middenbouw

Locatie : CBS De Fontein

Datum : 22 mei 2013

Aanwezig : leerkracht Wim Fuchten, leerlingen groep 4 t/m 6: twee meisjes LD, NV en vier jongens DP, GL, JV en MB

Heb je op school wel eens last van de scheiding (bijv. bij een toets of dagdromen):

- ja, ik word er wel eens om geplaagd. Dan zeggen ze: jou ouders zijn gescheiden.
- Ja, ik denk er dan aan en droom ik weg. Bijv. gaat mijn moeder naar Amerika. Zie ik haar heel even, klopt mijn hart heel snel. Dan zie ik haar pas weer woensdag.
- Nou, mijn vader die zie ik bijna nooit, in het weekend. Dat vind ik niet zo leuk. Papa belt dan.
- Ook niet zoveel last van, ik ben het wel gewend, omdat het vier jaar geleden is.

Bij vijf kinderen is er een schema gemaakt wanneer je bij papa bent en bij mama. Bij één kind niet. Papa belt en soms komt hij niet. Van deze leerling heeft de papa inmiddels een tweede scheiding meegemaakt. De kinderen worden thuis opgehaald of ze worden gebracht naar het andere huis. Bij de wisseling moeten ze wel eens huilen.

Ze hebben wel eens hulp gehad. Als ze eraan denken, dat juf dan even gaat troosten. Wel graag willen ze dat juf zelf ook komt om even met ze te praten.

Welke hulp zou je graag willen:

- Niet om me lachen
- Als ik mijn vader mis of mijn moeder, dat kunnen delen met vrienden. Liever niet doorvertellen.
- Praten over de scheiding voelt niet fijn.
- Wel fijn: juffen moeten ervoor zorgen dat er niet geplaagd over wordt.
- Als ik mij verdrietig voel, dat juf even met mij praat.
- In een apart groepje is leuk, zoals nu. Je kunt alles zeggen en leren van elkaar.

Alle kinderen geven aan dat ze even delen met elkaar prettig vinden (lotgenoten).

De kinderen hebben verschillende ervaringen met Moederdag en vaderdag. Dat is best spannend. Juf gaat wel eens praten erover met mij. Niet altijd. Vinden ze wel belangrijk.

Tot slot geeft MB nog een tip. Hij heeft in een groepje buiten school een aantal keren gepraat, net als nu. Daar de volgende tip: neem een knuffel, die gaat mee naar papa én mama. Bij mama noem je de knuffel papa en bij papa noem je hem mama. Dat helpt goed.

De leerkracht bedankt de kinderen voor het interview en voor het invullen van de vragenlijst.

Verslag van interview met leerling CN uit groep 4

Locatie : CBS De Fontein

Datum : 22 mei 2013

Aanwezig : leerkracht Wim Fuchten en de leerling CN

Op verzoek van leerling CN wordt het interview gehouden met alleen de onderzoeker.

CN kan zich herinneren dat ze het niet leuk vond dat haar ouders gingen scheiden en dat ze verdrietig was. Nu denkt ze er bijna nooit aan en op school heeft ze er geen last van. Ze weet niet of ze hulp gehad heeft van een juf, ze zou het best willen. Als ze een keer verdrietig is bijvoorbeeld, dan moeten de juffen haar wel zelf helpen als ze het zien. Ze praat er zelf niet over. Ze wil later nog wel eens praten.

Bijlage 7. Interview met directeur E. Meijer

Locatie : CBS De Fontein

Datum : 27 mei 2013

Aanwezig : Wim Fuchten en E. Meijer

Zijn er duidelijke afspraken op De Fontein over begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders?

Er zijn geen afspraken hoe ze begeleid en behandeld moeten worden. We benaderen ze vanuit onze pedagogische visie. De informatieverstrekking naar ouders is vastgelegd in een protocol. Niet een rigide te volgen protocol om te voorkomen dat de leerkracht teveel werk op zich moet nemen. In principe contact met diegene die er het meest is. Deze ouder informeert de andere ouder. De directeur heeft het vanuit haar vorige school aangeleverd.

Is het niet wettelijk verplicht om beide ouders te informeren?

Dat weet ze niet. Haar visie is zoals die in het protocol staat. Beschermend voor het team. Anders worden voortgangsgesprekken heel anders. Vanuit dynamische driehoek: ouders moeten hun zaken op orde hebben. Moeten wij problemen uit een vechtscheiding oplossen? Het protocol wordt tijdens de nog te houden evaluatievergadering besproken. Het zou al goed gelezen moeten zijn, het is via de mail verstrekt aan de leerkrachten.

Hoe zie je de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders concreet voor ogen?

Het zijn kinderen die onder de zorg vallen, ze hebben een probleem. Net zo goed als een rekenprobleem. Het probleem dient eerst door de leerkracht begeleid te worden, wel behapbaar blijven. Bijvoorbeeld het kind overslaan bij het kringgesprek over hoe het weekend was. Even een gesprekje. Als je een leerprobleem signaleert, dan de IB erbij betrekken. Aanmelden voor het KIES programma. Daar heeft ze ervaring mee op de Hoeksteen. Ouders én kind krijgen hulp. Ze zijn niet de enige, er zijn lotgenoten. De rol van de school is: het is onder schooltijd. De Hoeksteen betaalde de helft. Er is een coördinator KIES (vanuit Jeugdzorg). De school is het doorgeefluik en betaalt mee. Er is geen extra werk voor de leerkracht.

Wat vind je van belang om uit te voeren als leerkracht?

Het voeren van een gesprek met het kind. Samen gedachten en gevoelens ordenen tijdens het gesprek. Praten aan de hand van boeken vindt ze goed voor de kleinsten. Dit echtscheidingsboek moet in een verdrietkoffer komen. Deze verdrietkoffer moet er in de toekomst komen, samen met de component rouwverwerking. De leerling een tekening laten maken is goed, maar ook kijken naar een gewone tekening. Wat zie je daar als leerkracht in? Een kringgesprek over echtscheiding voeren is goed om te doen, maar wel in overleg met het kind. Ze stelt zelf nog voor: opvangen van non-verbale signalen en deze zelf ook geven (knipoogje). En uitnodigingen voor Vaderdag/ Moederdag/ kerstviering/ musical extra aandacht voor leerling geven en zorgvuldig mee omgaan/aanpassen. Vanuit haar rol als directeur wil ze hulp bieden door gespreksvering met het kind. Een directeur met een open deur. Eerst ligt het bij de leerkracht. Maar ook bij de directeur, bijvoorbeeld in geval van een invalleerkracht. Het moet plaatsvinden op het initiatief van het kind.

Zijn er nog zaken die niet aan bod geweest zijn of die je wilt noemen?

E. Meijer stelt dat we de kinderen ondersteuning moeten geven. Wij moeten niet expliciet iets regelen voor de echtscheiding. De taak van de school moet helder zijn (zorg van de leerling). Geen draaiboek: "Wat te doen bij echtscheiding". Alles komt steeds meer over de muur van de school. Geen preventie. Wel een reader maken en die in de verdrietkoffer voegen. Voor scheiding kan een werkgroep komen. Die moet dan zorg dragen voor de verdrietkoffer (ook overlijden erbij) met readers/informatie/literatuur. Kinderen hebben last van de scheiding van hun ouders. Dat zie je terug in sommige resultaten. Op mandag is er minder concentratie. Kinderen zijn een dag nergens: 's ochtends worden ze gebracht door de ene ouder, 's middags haalt de andere ouder het kind op. Horen een tijd nergens bij (trolley kind). De school en de leerkracht moet zich daar bewust van zijn.

Staat de leerling van gescheiden ouders op de agenda?

Zo gauw er problemen zijn, dan wel. Ouders lopen soms langs elkaar heen. Maar liever de rekenproblemen op de agenda dan scheiding.

Bijlage 8. Interview met Intern Begeleider F. Bloemsma

Locatie : CBS De Fontein

Datum : 27 mei 2013

Aanwezig : Wim Fuchten en F. Bloemsma

Zijn er duidelijke afspraken op De Fontein over begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders?
Nee.

Mis je dat?

Nee, omdat er veel zorg is, maar het is wel nodig. Ze glippen er wel tussendoor, als je ziet wat voor problematiek er ligt. Vooral als een kind niet opvalt. Je weet het wel dat t een kind is van gescheiden ouders, maar je doet er niks mee. Leerkrachtafhankelijk. Een voelt dat mee aan dan ander, dat zou niet moeten. Iedereen moet er bewuster mee omgaan.

Is het niet wettelijk verplicht om beide ouders te informeren?

Ja. Dat was het niet. Is net toevallig wetsartikel van vorige school. Wettelijk verplicht, was het niet.

Hoe zie je de begeleiding van leerlingen van gescheiden ouders concreet voor ogen?

Hangt af van het kind en de leeftijd. Is het recentelijk gebeurd. Via gesprekken. Dat het kind zich kan uiten. Moeilijk plan op te zetten. Goed volgen. Overleg met ouders. Hoe is het thuis.

Wat vind je van belang om uit te voeren als leerkracht? En als IB?

Eerste taak ligt bij de leerkracht. Bij zorgen contact opnemen met IB. Het zou opgenomen moeten worden in het zorg traject. Maar niet star, niet bij ieder kind. Op school is de vertrouwensplek, daar is het nog zoals het was. Hoe meer nadruk, hoe meer problemen. Niet teveel opzoeken. Tussen de bedrijven door het vertrouwen voelen. Meester weet ervan.

Zijn er nog zaken die niet aan bod geweest zijn of die je wilt noemen?

Je zit ook met ouders die niet mee willen werken. Zijn wettelijk verplicht. Wie zorgt daarvoor? In haar vorige school was sprake van een vechtscheiding. De IB-er zorgde voor formulieren ter ondertekening voor vader. Moeder later weer dat oplossen. Vanuit school sturing.

Staat de leerling van gescheiden ouders op de agenda?

Niet op de agenda. Wel in beeld. In leerling dossier staat een mapje kenmerken schoolpopulatie. Dit moet bijgehouden worden. Als het goed is weten we wel hebben zoveel leerlingen van gescheiden ouders. Doel is dit wel te hebben. Dat mapje staat in leerlingenzorg map. Hoeveel ADHD e.d. Het is nog nieuw. Doel voor volgend jaar dat dat goed in beeld is en aangevuld wordt door de leerkracht.

Protocol:

Protocol gescheiden ouders: komt via andere school. Wat staat daar in? Waar de informatie naar toe gaat. Hoe de leerkracht handelt, waar gaat de informatie heen zoals weekbrief. Uitnodigingen voor praatavonden. Integraal overgenomen. Wel bekeken. Meer een gegeven. Ze vindt dat wij ook een protocol moeten hebben, dat elke leerkracht ervan op de hoogte is. Van belang is dat het besproken wordt in een teamvergadering. Niet tussen de bedrijven. A4-tje. Ze ziet het wel zitten om literatuur hier op school te hebben, in de orthotheek, prima.

De Intern begeleider wordt vriendelijk bedankt voor het interview.

Afspraak: Frieda mailt wetsartikel en protocol.

Bijlage 9. Verslag interview ouders

Op 22 mei 2013 heeft er op CBS De Fontein tweemaal een interview plaatsgevonden door de onderzoeker met een ouder. Verscheidene ouders hadden aangegeven geen probleem te vinden in een interview. Omwille van de beheersbaarheid zijn er twee interviews gehouden.

1. Verslag interview ouder van leerling EL en GL

Heeft de echtscheiding gevolgen gehad voor school? Zo ja, welke?

Het is niet duidelijk traceerbaar, de ouder sluit niet uit dat zaken ook een andere oorzaak kunnen hebben.

Welke hulp is er door school gegeven?

Bij EL is er een veilig klimaat geboden waardoor het een bespreekbaar onderwerp is. Als ze met iets zit, kan ze ermee komen. Bij GL heeft de ouder dit erg gemist. Hier was meer sprake van een onveilige situatie. Beide kinderen hebben een ander karakter. GL is meer introvert. Geen contact met juf. Bij GL moet je er moeite voor doen. Voor GL was erg vervelend dat tijdens een kringgesprek ineens een vraag aan hem gesteld werd over echtscheiding. Dus veilige omgeving is belangrijk volgens de moeder. EL is verder met de verwerking. Het zit in de persoonlijkheid, alleen school heeft wel een steek laten vallen. Het is wel gecommuniceerd en ook afgerond. Er ligt ook een deel bij thuis en bij GL.

Welke hulp had je als ouder willen hebben?

Ervoor waken dat er teveel nadruk op wordt gelegd. Het moet binnen proporties blijven. Geen externe hulp wat haar betreft. De hulp van de leerkracht is goed. De punten zoals genoemd in de vragenlijst vindt ze goede hulp. Ze zou een verdrietkoffer een goed idee vinden. Ze vindt het van belang dat alle drie partijen een rol spelen in de ontwikkeling. Leerling, school en ouders.

Wat is de taak van de ouders bij een scheiding? Wat heb je gedaan/ is er te doen?

Ze ouders hebben vanaf het begin af aan duidelijk gemaakt aan de kinderen dat het niks met hun te maken heeft. Het is de eigen keuze geweest van de ouders, er treft de kinderen geen schuld. Het blijven hun vader en hun moeder. De situaties zijn bewust zo ingericht dat het zo weinig mogelijk invloed kan hebben op de ontwikkeling. Eerst was er een flat in de stad waar de ouders om en om in zaten, zodat de kinderen in hun ouderlijk huis konden blijven. Beide ouders hebben aangekeken of het huwelijk niet alsnog stand kon blijven houden. Daarna laten wennen een één ouder. Ze doen ook dingen met z'n vieren. De tien-minuten gesprekken worden altijd samen bijgewoond. De verjaardagen van de kinderen worden samen gevierd. Beide ouders wonen dicht bij school en bij het ouderlijk huis. Er is sprake van co-ouderschap. Tot slot wordt de moeder vriendelijk bedankt voor het interview.

2. Verslag interview ouder van leerling JV

Heeft de echtscheiding gevolgen gehad voor school? Zo ja, welke?

Gaat met periodes. En hoe hij in zijn vel zit. Hij heeft een hele periode gehad dat hij het liefst bij zijn vader wil zijn. Niet willen spelen. Hij praat ook niet over de scheiding. Thuis is er bij vader sprake van een open communicatie. Er is veel overleg en hij biedt zoveel mogelijk duidelijkheid. Maar niet alles wordt besproken.

Welke hulp is er door school gegeven?

Er is geen hulp geweest volgens vader. Ze hebben destijds aangegeven dat de ouders gingen scheiden en er verder niets meer over gehoord. Nu is JV een leerling die weinig problemen laat zien,

dat zal er mee te maken hebben denkt vader.

Welke hulp had je als ouder willen hebben?

Vader weet het niet precies. Een gespreksgroep vindt hij een goed idee.

Wat is de taak van de ouders bij een scheiding? Wat heb je gedaan/ is er te doen?

Ze hebben een vaste afspraak. De kinderen moet je halen en niet brengen. De kamer zien is dan bijvoorbeeld bij beide mogelijk. Het roept minder emoties op in de nieuwe thuissituatie dan dat de kinderen bij je bezorgd worden. Er wordt veel gewerkt aan duidelijkheid. JV is zoveel mogelijk in de thuissituatie. Dit wordt bewust ingevuld. Ze hebben er veel voor over, maar het moet wel uitvoerbaar zijn. Hij heeft destijds bewust voor kinderen gekozen en wil ze het liefst elke dag zien. De weekenden zien ze de kinderen om en om. Ze hebben duidelijk geregeld wanneer JV bij welke ouder is. Rust en regelmaat vindt vader belangrijk. Zondagavond ophalen en niet maandagmorgen bezorgen bij school. Er is sprake van een zakelijke relatie tussen de vader en moeder van JV. Er is goed overleg en indien mogelijk komen beide ouders op de tien-minutengesprekken. Er is sprake van co-ouderschap. Eenmaal per jaar wordt er geëvalueerd. Vader werkt op gevoel. Hij vindt het belangrijk dat de kinderen emoties laten zien. Op termijn is praten en hulp daarom wel goed. Er wordt nog kort ingegaan op de vragenlijst. Als tip heeft de ouder eerder al aangegeven dat bij de vragenlijst een retourenvelop had gekund. Dat was gemakkelijker en duidelijk voor de ouder. Tot slot wordt de vader vriendelijk bedankt voor het interview.

Bijlage 10. Dossieranalyse ParnasSys: opmerkingen m.b.t. scheiding

Naam + groep	Datum	Vorm	Categorie	Inhoud
L. 4	-	-	-	Geen opmerkingen in dossier
C. 4	12-09-2010	Notitie	Leerlingbespreking	De ouders zijn van 't zomer net gescheiden.
	23-09-2010	Notitie	Korte notitie	C. vertelde maandag dat haar papa en mama gingen scheiden. Ik heb hier even achteraan gebeld om te checken of dit inderdaad zo is. Moeder geeft aan dat ze inderdaad uit elkaar gaan. Er is geen ruzie en trammelant, maar het is beter dat ze nu beiden alleen verder gaan.
	28-09-2010	Notitie	Oudercontacten	Onderwerp gesprek moeder. Aan de ene kant om even informatie te vragen over de thuissituatie, aan de andere kant om te bespreken hoe het met C. in de groep gaat.
	19-06-2011	Notitie	Argumentatie doublure	Overige belangrijke informatie: ouders zijn begin dit schooljaar gescheiden, vader woont in Duitsland, relatie lijkt goed.
	22-02-2012	Notitie	10 min gesprek	Tevens even kort gesproken over hoe het thuis gaat na een scheiding, de kinderen vooral bij moeder. Dit is heel goed geregeld, contact met vader is ook prima

D. 4	13-01-2011	Notitie	Sensorgesprek	A. zal nog met moeder bespreken dat ze niet negatief over vader moet spreken.
	13-01-2011	Notitie	Introductieverslag	Ouders zijn inmiddels uit elkaar en hebben beide een nieuwe relatie. Leerling woont door de week bij zijn moeder en haar nieuwe partner. Er zijn nog onduidelijkheden over de bezoeksregeling met vader.
	02-02-2011	Notitie	Externe contacten	Het contact tussen vader en moeder is weer beter. Het is erg belangrijk dat vader wel geïnformeerd wordt. We spreken af dat vader op de hoogte gehouden wordt.
	22-03-2012	Notitie	10 min gesprek	We hebben tijdens de ouderavonden gesproken met zowel vader als moeder, beide op een aparte avond. M.n vader stelt dit heel erg op prijs.
	30-01-2013	Bestand	Tussen evaluatie	Onderwijszorgbehoeften: 1. De leerling heeft behoefte aan een leerkracht die op de hoogte is van de thuissituatie. Gewenst onderwijszorgaanbod: 1. De leerkracht stelt zich op de hoogte van de ontwikkelingen thuis en heeft een kort lijntje met moeder. De leerkracht kan zo nodig over thuis voor de leerling een gesprekspartner zijn.
	16-02-2013	Notitie	10 min gesprek	AFSPRAKEN: Wij hebben vader bijgepraat over de stand van zaken. Wij hebben het mailadres van vader gekregen zodat we hem op de hoogte kunnen houden van de ontwikkelingen.
N. 4	-	-	-	Geen opmerkingen in dossier

M. 5	23-11-2012	Notitie	10 min gesprek	Bespreekpunt vanuit de ouders: Vader is aantal weken weg geweest en nu weer opgedoken. Milan weet dit niet. Lijdt onder de situatie maar wordt begeleid.
	14-02-2013	Notitie	10 min gesprek	Bespreekpunt vanuit de ouders: Milan heeft nu één keer zijn vader weer ontmoet. Vader woont in een caravan en soms is hij ook bij mensen in huis. Moeder wil niet dat M. vader opzoekt op de camping. Ook niet dat hij om de week M. komt halen. Dan rekent M. daar op en is hij weer zo teleurgesteld als vader niet op komt dagen. Twee keer per week belt vader met M., dit gaat goed. Vader houdt zich aan deze afspraak.
J. 5	12-02-2013	Notitie	10 min gesprek	Bespreekpunt vanuit de ouders: Vader wil graag van ons weten hoe het met J. in de groep gaat. J. vindt het erg vervelend als iemand in de groep de sfeer verpest, heel boos wordt etc. De laatste tijd wil J. niet afspreken met andere kinderen, omdat hij graag bij vader wil zijn. Er komt veel op hem af en hij heeft een druk bestaan. Switchen van het gezin van moeder naar het gezin van vader. Hij is hier niet negatief over. J. klampt zich (letterlijk) vaak aan ons (juffen) vast. Heel lief en goed bedoeld natuurlijk, maar hij heeft dit waarschijnlijk erg nodig, de laatste tijd meer dan anders.
G. 6	-	-	-	Geen opmerkingen in dossier

D. 7	14-03-2011	Notitie	Leerling bespreking	Ouders gescheiden.
	11-07-2011	Notitie	10 min gesprek	Moeder komt op gesprek
	27-10-2011	Notitie	10 min gesprek	Moeder en vader aanwezig
	14-12-2011	Notitie	Huisbezoek	Ze woont bij haar. Ze gaat om het weekend naar haar vader, hij heeft een vriendin, ook met kinderen. Ze heeft een volle oudere broer die bij zijn vader woont, maar regelmatig bij moeder komt. En een oudere zus, die samenwoont. Het weekend dat ze thuis is bij haar moeder, komen ook de twee kinderen van haar stiefvader en vaak ook haar eigen broer en soms haar zus. Ze lijkt het goed naar haar zin te hebben thuis met haar moeder, ondanks de drukte van een samengesteld gezin.
	10-07-2012	Notitie	10 min gesprek	Beide ouders zijn op het gesprek.
	21-11-2012	Notitie	10 min gesprek	Moeder geeft aan dat het best druk is thuis. Vader vindt dat ze aangepakt moet worden, we moeten veel strenger zijn. Moeder heeft een nieuwe man sinds een paar jaar. Zijn twee zoontjes zijn verhuisd met hun moeder en stiefvader naar ver. Het contact zal een stuk minder frequent zijn dan eerder afgesproken. D. gaat dit contact erg missen. Geeft veel spanning bij D. en thuis.
	11-02-2013	Notitie	Externe contacten	Lijkt een onderpresteerder qua resultaten. Komt het ook door de thuissituatie? In de gaten houden

N. 8	18-11-2010	Bestand	10 min gesprek	Moeder vertelt dat het goed gaat met N. Ze gaat met plezier naar school. Het contact met haar vader is goed maar moeder zou graag zien dat de kinderen wat vaker naar vader zouden gaan. Er zijn geen goede afspraken over. Vader heeft het druk met z'n eigen bedrijf.
E. 8	11-03-2011	Notitie	Huisbezoek	Gehad over de scheiding, goed voor E. dat vader nu in Ten Boer woont.
R. 8	18-11-2010	Bestand	10 min gesprek	Ouders allebei bij het gesprek aanwezig. Vader was niet op de hoogte van de woordpakketten die afgelopen maandag mee zijn gegeven naar huis.
S. 8	-	-	-	Geen opmerkingen in dossier

Bijlage 11. Antwoorden vragenlijsten

Vragenlijst Directie en IB – UITSLAG (N4)	
1. Heb je zelf, op privé-gebied, ervaring met echtscheiding?	
0 Ja	:2
0 Nee	:2
2. Op de Fontein kan ik informatie vinden over het onderwerp echtscheiding.	
0 Eens	:1
0 Oneens	:1
0 Weet ik niet	:2
3. Zijn er volgens jou duidelijke afspraken op De Fontein over hoe om te gaan met het onderwerp echtscheiding?	
0 Nee	:4
4. Ik vind het belangrijk dat afspraken op De Fontein rondom het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn.	
0 Eens	:4
5. Ik heb gewerkt als leerkracht (indien Nee, ga dan door naar vraag 9).	
0 Ja	:4
6. Ik heb meegemaakt dat de ouders van een leerling in mijn schooljaar uit elkaar zijn gegaan en/of zijn gescheiden.	
0 Ja	:4
7. In die situatie dat de ouders van een leerling uit elkaar zijn gegaan, heb ik:	
0 Er met het kind over gesproken	:1
0 Er met het kind en de ouders over gesproken	:3
8. Wat heb je destijds als leerkracht gedaan om kinderen van gescheiden ouders zo goed mogelijk op te vangen?	
-Proberen om met hen in gesprek, wanneer een kind daar behoefte aan had . Verder proberen zo gewoon mogelijk te doen, omdat school toch de plek was waar wel de rust en continuïteit was - Na schooltijd met de tweeling gepraat. Alleen dan lieten ze hun gevoelens zien. Ik had destijds een stagiaire waar de meiden ook graag mee praatten. Ook liet ik de meiden schrijven in hun weekdagboek op het moment dat ze daar behoefte aan hadden. Ik geloof zelfs dat een van de meiden een speciaal schrift van me gekregen had om veel in te kunnen schrijven. - Ik vind het belangrijk dat een kind weet dat ik er altijd voor hem/haar ben. Voor ouders vind ik het belangrijk dat ze weten dat we van hen een liefdevolle houding t.o.v. een kind verwachten. Ook laat ik ouders weten dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor de overdracht van info over hun kind en dat school niet de plek is waar zij, als ze elkaar ontmoeten, hun onenigheid op tafel kunnen leggen. -Regelmatig gesprekjes voeren, maar daarin deed ik 'maar wat'. Als het kind niet uit zichzelf zoveel vertelde, hield het voor mij soms ook op. Kinderen kunnen natuurlijk prima voorwenden dat het allemaal 'goed' gaat	
9. Wat heb je vanuit je huidige functie gedaan om kinderen van gescheiden ouders zo goed mogelijk op te vangen?	
- Overleg ouders; Overleg schoolmaatschappelijk werk; Protocol gescheiden ouders opgesteld - Bij een rugzak leerling is de band tussen ouders niet goed. Ze hebben zelf weinig contact onderling. Ik heb de vader op de hoogte gesteld van de stappen die we nemen en hem informatie gestuurd. - Kinderen kunnen altijd bij mij terecht met hun verhaal, dus ook als hen m.b.t. een echtscheiding iets dwars zit. - Weinig specifiek voor kinderen. In sommigen gevallen proberen zorg voor hen te regelen, als ze erg veel last van de scheiding hadden. Ook soms proberen ouders op 1 lijn te krijgen / gedeelde zorg voor hun kind. Of in sommige gevallen zorg voor Jeugd inschakelen. Maar dat is allemaal curatief, niet structureel.	

10. Er zijn verschillende manieren om kinderen in echtscheidingssituaties te begeleiden. Welke onderstaande punten vind je van belang om uit te voeren bij een kind van gescheiden ouders?	
0 Het voeren van gesprekken met het kind	:3
0 Praten aan de hand van boeken	:3
0 Praten aan de hand van liedjes, films, etc.	:1
0 Samen gedachten en gevoelens ordenen	:3
0 De leerling een tekening laten maken over de situatie	:1
0 Een kringgesprek over het onderwerp echtscheiding voeren	:1
0 Geen enkele manier	
11. Informatie over voortgang, rapporten e.d. van het kind is belangrijk voor ouders. Bij kinderen van gescheiden ouders:	
0 Geef ik informatie door aan beide ouders	:2
0 Geef ik informatie door aan de ouder die het meest op school komt	:1
0 Anders, nl.: 1	
- Ik geef algemene informatie mee aan het kind en ga ervan uit dat deze ouder zelf de andere ouder informeert. Wel vraag ik om een emailadres i.v.m. bijv. de weekbrief. Als het gaat om toestemming m.b.t. onderzoeken moeten beide ouders tekenen en is het van belang dat je als leerkracht weet hoe de onderlinge verstandhouding is.	
12. Over informatieverstrekking naar ouders die gescheiden zijn, zijn op De Fontein duidelijke afspraken gemaakt:	
0 Eens	: 3
0 Oneens	: 1
13. Zijn er voor jou nog zaken die niet aan de orde zijn geweest in deze vragenlijst of heb je specifieke vragen, opmerkingen of wensen, wil je dat dan hieronder aangeven?	
-Opmerking n.a.v. vraag 10: X Geen enkele manier-Hangt van de situatie af -Opmerking n.a.v. vraag 11: Geef ik informatie door aan beide ouders-is verplicht!! - Er zijn wel protocollen gescheiden ouders. In de wet staat dat je beide ouders moet informeren, wordt nog niet altijd gedaan - Opmerking n.a.v. vraag 10: Een kringgesprek over het onderwerp echtscheiding voeren- als dit bij het kind past. Ik denk dat school het enige 'gewone' is. Dus misschien voelt het kind zich dan teveel in de belangstelling staan. - Momenteel zijn we bezig alles onder te zetten in protocollen. Het zou goed zijn wanneer hier ook een protocol voor komt. Een stappenplan met wat je hoort te doen als leerkracht. Ter ondersteuning en om er ook voor te zorgen dat ieder kind dezelfde hulp krijgt. Zodat het niet leerkracht afhankelijk is. - Opmerking nav vraag 3. Zijn er volgens jou duidelijke afspraken op De Fontein over hoe om te gaan met het onderwerp echtscheiding? Nee, niet als het gaat om de omgang met kinderen, wel is er een protocol m.b.t. informatieverstrekking. - opmerking nav vraag 12: X Eens, er is een protocol. Dit wordt besproken op de evaluatie studiedag en gaat daarna naar de MR. Uiteraard staat het welzijn van een kind voorop. Hoe beter een kind zich voelt hoe beter een kind zich kan ontwikkelen. Dit betekent niet dat wij als school als hulpverleners op kunnen treden als er zich grotere problemen voordoen. School kan wel de instantie zijn die signaleert en begeleidt richting hulpverlening. - Een goede zaak dat je onderzoekt hoe we de situatie voor deze groep kinderen kunnen verbeteren!	

Vragenlijst leerkrachten UITSLAG (N=13)	
1. Heb je zelf, op privé-gebied, ervaring met echtscheiding? Scheiding van jou en je partner, scheiding van je ouders, etc.	
0 Ja	:4
0 Nee	:9
2. Op de Fontein kan ik informatie vinden over het onderwerp echtscheiding.	
0 Eens	:2
0 Weet ik niet	:11
3. Zijn er volgens jou duidelijke afspraken op De Fontein over hoe om te gaan met het onderwerp echtscheiding?	
0 Ja	:1
0 Nee	:11
0 Weet ik niet	:1
4. Ik vind het belangrijk dat afspraken op De Fontein rondom het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn.	
0 Eens	:13
5. In mijn groep zitten kinderen die te maken hebben (gehad) met echtscheiding.	
0 Eens	:13
6. Deze kinderen geef ik op enigerlei wijze begeleiding.	
0 Ja	:9
0 Nee	:4
7. Ik vind het belangrijk dat kinderen van gescheiden ouders op enigerlei wijze begeleiding krijgen.	
0 Ja	:12
0 Geen mening	:1
8. Ik heb meegemaakt dat de ouders van een leerling in mijn schooljaar uit elkaar zijn gegaan en/of zijn gescheiden (indien Nee, ga door naar vraag 11).	
0 Ja	:6
0 Nee	:7
9. In de situatie dat de ouders van een leerling uit elkaar zijn gegaan, heb ik:	
0 Er met het kind over gesproken	:2
0 Er met het kind en de ouders gesproken	:4
10. Wat heb je als leerkracht gedaan om dit kind zo goed mogelijk op te vangen?	
- Het is al een tijdje geleden (6 jr) dus ik weet het niet precies meer. Na schooltijd met de meiden (tweeling) gepraat. Alleen dan lieten ze hun gevoelens zien. Ik had destijds een stagiaire waar de meiden ook graag mee praatten. Ook liet ik de meiden schrijven in hun weekdagboek op het moment dat ze daar behoefte aan hadden. Ik geloof zelfs dat een van de meiden een speciaal schrift van me gekregen had om veel in te kunnen schrijven. - Luisteren naar het verhaal van het kind;- vragen naar het verhaal van het kind;- zelf actief vragen aan het kind, hoe gaat het in de gescheiden situatie, hoe het is om in twee huizen te wonen, hoe het bij papa was, etc.; - benoemen in voorkomende situaties dat niet alle kinderen in dezelfde thuissituatie leven; - aflevering huisje, boompje, beestje hierover kijken en erover napraten met de klas; - met de ouders overleggen wat de (praktische) gevolgen zijn van de gescheiden situatie - We hebben regelmatig gesproken op een open manier. Eerst een beetje over 'makkelijke' praktische zaken, zoals de nieuwe kamer in het tweede huis en dan langzamerhand meer over gevoelens. Ook heb ik overlegd hoe we het aan de anderen kinderen zouden vertellen en op welke manier. - Geregeld een gesprekje met het kind. Over het werken op school , of er genoeg concentratie is. Ook is er wel werk uitgesteld omdat het kind even geen aandacht had voor een taak of toets. Ik heb de gesprekjes over thuis altijd open gelaten: Wil je wat vertellen dan mag dat altijd. Samen met klasgenoten gesprekken gevoerd (o.a. Leefstijl). Je kreeg op den duur lotgenoten, kinderen die	

hetzelfde mee hebben gemaakt. Dat vinden kinderen vaak erg prettig, is mijn ervaring. Ik heb het wel altijd van het kind af laten hangen in hoeverre er open over gesproken wordt in de groep.

- Belangstelling getoond door te vragen bij welke ouder het kind verbleef bijv. Welke activiteiten er met welk ouder worden gedaan. Gevraagd naar het gevoel bij het kind, hoe het met het kind gaat. Aangegeven bij het kind dat hij/zij er altijd met mij over kan vragen. Gevraagd of ik iets voor het kind kan betekenen in deze situatie
- Aantal maal gevraagd hoe het met haar gaat en hoe het thuis gaat

11. Er zijn verschillende manieren om kinderen in echtscheidingssituaties te begeleiden. Welke onderstaande punten heb jij wel eens uitgevoerd bij een kind dat te maken kreeg met echtscheiding?

0 Het voeren van gesprekken met het kind	:13
0 Praten aan de hand van boeken	:2
0 Praten aan de hand van liedjes, films, etc.	:1
0 Samen gedachten en gevoelens ordenen	:3
0 De leerling een tekening laten maken over de situatie	:2
0 Een kringgesprek over het onderwerp echtscheiding voeren	:6
0 Anders, nl.	:2
- Als je je even verdrietig voelt mag je in je weekdagboek schrijven. (ook bv tijdens een taalles of iets dergelijks. Dat ze t even van zich af kunnen schrijven. Zodat ze daarna weer verder kunnen in de klas. Ik liet t aan de kinderen over of ik t mag lezen of dat t voor hun zelf is.)
 - Een kind aangespoord zijn gedachten te verwoorden in een brief aan de ouder(s) maar dat heeft het niet gedaan.

12. Informatie over voortgang, rapporten e.d. van het kind is belangrijk voor ouders.

Bij kinderen van gescheiden ouders:

0 Geef ik informatie altijd door aan beide ouders	:1
0 Geef ik informatie door aan de ouder die het meest op school komt	:8
0 Geef ik informatie aan de ouder die er om vraagt	:2
0 Anders, nl.	:4
- Op dit moment geef ik info aan de ouder die voor de gesprekken op school komt.
 - Per situatie verschillend. Soms komen beide ouders samen op school om geïnformeerd te worden. Het is ook wel eens gebeurd dat ik beide ouders los van elkaar heb gesproken of bij beide gezinnen op huisbezoek ben geweest. Soms komt er altijd één van de ouders (degene die in Ten Boer woont) en die zorgt ervoor dat de ex partner op de hoogte wordt gesteld. En soms is er bijna geen of helemaal geen contact meer met de ex partner. Heeft ook het kind geen contact meer, of bijna niet meer met zijn vader. Dan weet ik niet eens wie de vader is van het kind, nooit gezien.
 - Geef ik in principe informatie altijd door aan beide ouders (het is wel voorgekomen dat de ene ouder dit voor de ander tegenhield).
 - geef ik de informatie aan de ouder die contactpersoon is met school met de vermelding dit te overleggen/door te spelen aan de andere ouder.

13. Over informatieverstrekking naar ouders die gescheiden zijn, zijn op De Fontein duidelijke afspraken gemaakt:

0 Eens	:4
0 Oneens	:4
0 Weet niet	:5

Zijn er voor jou nog zaken die niet aan de orde zijn geweest in deze vragenlijst of heb je specifieke vragen, opmerkingen of wensen, wil je dat dan hieronder aangeven?

- Ik vind het belangrijk dat we er over in gesprek gaan en af spreken hoe we kinderen van gescheiden ouders beter kunnen begeleiden. Het zou verschrikkelijk zijn, wanneer kinderen later zullen zeggen dat er op school door de leerkrachten nooit met hem/haar over gesproken is. Ook het vastleggen van afspraken vind ik belangrijk. We moeten ouders goed informeren. Voor zowel ouders als leerkrachten moet het duidelijk zijn hoe 'de lijntjes' lopen, zodat je nooit voor verrassingen staat.
- Het is wel goed dat er afspraken gemaakt worden, maar er zijn ook situaties waarin je toch weer moet afwijken van de afspraken, omdat elke scheiding weer anders is. Dan is het denk ik wel heel goed dat we hier met elkaar over in gesprek blijven. In dit soort gevallen moet je wel flexibel kunnen inspelen op elke unieke situatie. Dat het niet zo is, ja sorry ouders we hebben dit als school afgesproken, dus....
- Ik wens je heel veel succes toe met dit onderzoek! Ben benieuwd wat er uitkomt en wat het uiteindelijk voor kinderen van gescheiden ouders kan betekenen. Succes! Groetjes.
- Hoe gaan we om met ouders die er een vechtscheiding van maken en de school er ook op die manier in betrekken. ik zou daar graag een soort protocol voor zien en ik zou graag adressen van hulpverlenende instanties hebben zodat je ook als leerkracht ouders/kind iets aan kunt reiken.

Ervaring met echtscheiding op privégebied

■ Ja (4)
■ Nee (9)

Figuur 12. *Ervaring met echtscheiding*

Ik vind het belangrijk dat afspraken op De Fontein rond het onderwerp echtscheiding vastgelegd zijn

■ Eens
■ Oneens

Figuur 13. *Belangrijk dat afspraken zijn vastgelegd*

In mijn groep zitten kinderen die te maken hebben met echtscheiding

■ Eens
■ Oneens
■ Weet ik niet

Figuur 14. *In mijn groep zitten leerlingen die te maken hebben met echtscheiding*

Ouders van een leerling zijn tijdens mijn schooljaar uit elkaar gegaan

■ Ja (6)
■ Nee (7)

Figuur 15. *Ouders van een leerling tijdens mijn schooljaar uit elkaar gegaan*

Vragenlijst leerlingen Fontein uitslag (N=12)	
0 groep 4	:4
0 groep 5	:2
0 groep 6	:1
0 groep 7	:1
0 groep 8	:4
1. Klopt het dat jouw ouders gescheiden zijn?	
0 Ja	:12
0 Nee	:
2. Weet je nog hoe oud je was toen ze gingen scheiden?	
0 Ja	:7
- 8 jr 2x	
- 7 jr 1x	
- 5/6 1x	
- 4 1x	
- 3 jr 2x	
0 Nee	:5
3. Weet je nog wat je voelde toen ze zeiden dat ze gingen scheiden?	
0 Ja	:9
- ik vond t wel jammer, maar ik snapte wel dat t beter was - ik was verdrietig en een beetje boos op mijn ouders, ik bleef op mijn kamer zitten - ik was toen heel verdrietig, mama vertelde het toen ik van de oppas kwam - ik denk dat mama het vertelde; ik was verdrietig en vond het niet leuk, ik was gewend dat ze bij elkaar woonden en daarom vond ik het niet leuk - ik was verdrietig - ik voelde mij best verdrietig want je dacht het is maar een ruzietje, maar dat was dus niet - ik voelde mij kil en leeg van binnen en tranen konden elke keer weer komen - heel stom - M., we gaan scheiden	
0 Nee: dat weet ik niet meer	:3
4. Denk je op school vaak aan de scheiding van je ouders?	
Kies 1 vakje hieronder, het gaat van "Nooit" tot "Altijd".	
0 Nooit	:3
0 Heel weinig	:3
0 Weinig	:1
0 Soms wel , soms niet	:4
0 Vaak	:1
5. Praat je wel eens op school met iemand over dat je gescheiden bent?	
0 Ja, met mijn juf	:2
0 Ja, met een klasgenoot	:5
0 Nee, ik praat er met niemand over	:6
6. Word je wel eens extra geholpen door je juf of meester omdat je gescheiden bent?	
0 Ja	:1 (bij moeder/vader dag als we kadoos maken)
0 Nee	:6
0 Weet ik niet	:5

7. Wil je wel geholpen worden door juf of meester?

0 Ja : 5

Ik zou graag willen dat

- juf er met mij over praat
- juf mij troost als ik verdrietig ben of bijv. een knuffel geven
- ze me helpen
- dat ze rekening met me houden (en ook Weet ik niet)
- ze me dan helpen

0 Nee, liever niet :4

- dat hoeft niet
- ik vind het niet nodig

0 Weet ik niet :3

- ik zou t niet erg vinden geholpen te worden, maar ik zou niet weten hoe

8. Heb je op school wel eens last van de scheiding van je ouders?

- Nee niet echt, maar soms als het ter sprake komt dat ik er wel aan denk, maar ik word er heel soms verdrietig van, maar ik vind het soms wel jammer dat er in de kring wordt verteld dat sommige kinderen met hun beide ouders wat leuks hebben gedaan, maar hun beslissing was wel het beste.
- Eigenlijk niet, alleen als er naar gevraagd wordt, toen ik op de crèche zat wel
- Nee, eigenlijk niet
- Nee, helemaal niet
- Nee, want ik ben niet de enige in de klas
- Ja, ik kan me niet concentreren en ik ben verdrietig
- Soms dan let ik niet op en dan denk ik: waarom kan je uit elkaar gaan?
- Ja bijv. als ik naar mijn vader moet en dan dat ik ga stressen en weet ik even niet meer waar ik ben
- Soms een beetje somber, dat ze alleen nog over mij en mijn zus praten
- Nee, want ik ben er wel aan gewend
- Ja, best vaak
- Nee

9. Kun je vertellen hoe je je nu voelt als je aan de scheiding denkt?

- Het maakte me eerst wel verdrietig toen ze het vertelden, het was toen ik er over nadacht wel de beste keuze, maar natuurlijk is het wel jammer.
- Goed, ik denk er bijna nooit aan
- Nu ben ik er wel aan gewend
- Ik denk er bijna nooit aan dus dat weet ik niet
- Nee
- Een beetje verdrietig
- Ja, ik vind het wel jammer maar het heeft ook zijn voordelen
- Leuk en niet leuk; leuk omdat je veel kadoos krijgt en zo en niet leuk omdat je een feestje van een vriendin bij je moeder hebt en dat je dat weekend naar je vader gaat
- Een beetje stom en somber dus
- Ik vind het niet meer zo erg want ik heb nu ook een leuke stiefvader en ben er aan gewend
- Niet fijn
- Niet blij

10. Vind je het goed dat je er ook eens over mag praten met mij?

0 Ja :10

0 Misschien :2 (1x opm: liever met meester alleen!)

11. Wil je nog iets opschrijven dat niet gevraagd is of heb je zelf nog een vraag:

- Ik begrijp wel goed dat ze de keuze hebben gemaakt
- Nee: 5x
- Nee, niet dat ik weet
- Als ik bij papa ben lijkt het alsof ik thuis ben, ik vind het leuk bij papa en die mama is nooit zo boos
- Ja, mijn stiefbroertjes zijn bij ons weg en stiefvader is daar verdrietig en boos van en reageert dat op ons af
- Nou, sommigen zeggen en vragen of ik dat niet heel stom vind, nou niet zo want ik ben het gewend
- Ik vind het ook voordelen hebben: alles doe je 2x zoals vakantie en sinterklaas
- Nee, niet echt

Figuur 16. Wanneer gingen je ouders scheiden

Figuur 17. Word je wel eens extra geholpen

Vragenlijst ouders (N=16)	
1. Hoeveel kinderen van u zitten er op CBS De Fontein?	
0 1	:13
0 2	:3
2. Mijn kind(eren) zit(ten) in	
0 groep 1	:1
0 groep 4	:4
0 groep 5	:3
0 groep 6	:2
0 groep 7	:1
0 groep 8	:8
3. Hoelang bent u gescheiden?	
1,5 jaar	:1
2 jaar	:1
3 jaar	:3
3,5 jaar	:2
4 jaar	:3
6,5	:1
7 jaar	:4
8 jaar	:1
4. Heeft uw kind wel eens over school verteld dat hij/zij geholpen is?	
0 Ja,	: 6
- meester Wim heeft E. erg goed geholpen met haar lichamelijke beperking en het bespreekbaar maken hiervan - juffen hebben een luisterend oor - rekenhulp - op de vorige school een begeleiding gehad, 4 jaar terug. - praten in groepjes met kinderen over scheiding - alleen recent i.v.m. jou onderzoek	
0 Nee	: 10
5. Heeft uw kind wel eens met u over school gesproken dat hij daar graag geholpen zou willen worden?	
0 Nee	: 16 (maar M. is laatst naar een groepje geweest "Kinderen van gescheiden ouders", dit heeft hij als positief ervaren).
6. Vindt u het belangrijk dat uw kind op school een goede begeleiding krijgt als kind van gescheiden ouders?	
0 Ja	: 15
- opmerking: maar niet voor R. - ja en nee: goede begeleiding oké, maar niet teveel in een uitzonderingspositie plaatsen	
0 Nee	: 1 (niet anders behandelen als anderen)

7. Heeft u voor uw kind voor zijn schoolontwikkeling zaken nog speciaal geregeld?

0 Ja, zoals : 13

- We hebben goed overleg over alles
- Tien minutengesprekken bespreken we met elkaar
- Goede afspraken, co-ouderschap, goed overleg over alles wat ons aangaat.
- Co-ouderschap
- Alle bovenstaande punten, echter dit niet alleen voor school geregeld, maar voor het welbevinden van de kinderen, co-ouderschap, samen aanwezig bij 10 minutengesprekken, goed overleg
- Co-ouderschap, vlakbij wonen
- In Ten Boer blijven wonen- beide ouders proberen zoveel mogelijk overal bij betrokken te zijn en op de hoogte te blijven
- Vader woont nu ook in Ten Boer, kan C. ook wat vaker naar haar vader
- Ouderschap, co-ouderschap, niet ver van school, relevante afspraken staan in ouderschapsplan, verder in goed overleg
- Ondanks dat ik in G. woon is hij op dezelfde school gebleven! Op de dagen dat hij bij mij is breng en haal ik hem en verblijft hij tijdens de lunch bij zijn vader. Tien-minuten gesprek doen wij als vader en moeder samen.
- Harmonieuze manier van omgaan met elkaar. Niet naar praten over de ander. Dat we gezamenlijk hebben besloten om uit elkaar te gaan. Verder hebben we een soepele omgangsregeling en gaan we samen naar oudergesprekken e.d.

0 Nee :3

8. Heeft u iets gemist in de begeleiding van uw kind vanuit school?

0 Ja : 3

- Geen begeleiding
- Belangrijk dat ze in een klas komt waar goede vriendinnen zijn. S. heeft 1 jaar in een klas moeten zitten zonder echte vriendinnen. 2 van haar vriendinnen werden geplaatst in een andere groep. Dat was voor S. erg moeilijk. Met name door de moeilijke periode die ze achter de rug had. Dat was teveel voor haar.
- Er is eigenlijk niet echt begeleiding geweest en ik vond in het begin ook dat het was dat ik de schuldige was omdat ik naar G. ging. Er werd veel over geroddeld. En die sfeer proefde je op school. Ook de kinderen merkten dat.

0 Nee, dat heb ik niet : 10

- (maar ik weet ook niet beter, dus ook een beetje moeilijk om aan te geven)

2x weet ik niet, 1x (geen goed overzicht op of begeleiding plaats vindt en waar dit uit bestaat)

9. Is het contact tussen u en uw kind veranderd na de scheiding?

0 Ja :8

- ik zie de kinderen natuurlijk minder vaak (om de week) maar de band is er niet minder om geworden
- ik zie ze om de week
- co-ouderschap; doordat we vlakbij elkaar wonen zien we elkaar ook vaak als ze bij haar vader is.
- je bent echt op elkaar aangewezen
- beter communiceren, openheid
- anders
- T.g.v. co-ouderschap toch hechtere band. Meer quality-time. J. is wel emotioneler.
- Intensier geworden. Maar dat komt ook omdat N. het grootste gedeelte bij mij is.

0 Nee :8

10. Heb u de indruk dat uw kind op school wel eens last heeft van de scheiding?

- Nee dat denk ik niet, ik heb nog goed contact met de moeder en alles is mogelijk in goed overleg
- Nee, ik merk nooit wat daarvan
- N.v.t.
- Ik vind het lastig om te zeggen dat dit door de scheiding komt, het zou kunnen maar het zou net zo goed door iets anders kunnen komen
- Vooral in het begin, in de loop der jaren ging/gaat het steeds beter
- In het begin had ze er wel last van, maar verergerde in het jaar dat ze niet met haar vriendinnen in de klas zat, was ze veel stiller. Lette ook niet goed op school. Het jaar daarop bloeide ze helemaal op.
- Ja ik denk het wel. Met name als zijn vader hem weer een keer niet ophaalt. Of niets van zich laat horen.
- In het begin meer dan nu
- L. is sowieso een gevoelig kind, ook nog eens met concentratieproblemen (waar ze nu medicatie voor krijgt). Maar vooral in het begin had ze daar wel meer last van, nu gaat het wel wat beter.
- Laat ze niet merken; niet altijd concentreren, heeft meer met persoonlijkheid te maken.
- Weet ik niet
- Ik denk zelf dat C. geen last meer van heeft, hoor haar daar niet over
- Zelden
- Ja, doordat andere kinderen opmerkingen maken, zoals bijv.: jij hebt mazzel, jij viert je verjaardag twee keer en krijgt meer cadeautjes!
- Soms geeft ze aan dat ze het vervelend en jammer vindt dat we niet meer met zijn allen in één huis wonen. En dat se op sommige momenten haar vader mist
- Nee

11. Kunt u vertellen hoe uw kind zich nu voelt als hij/zij aan de scheiding denkt?

- Ik denk dat ze weten dat het zo beter is
- Dat het beter zo is, geen geruzie, meer rust
- Heeft veel voordelen
- Beide kinderen zeggen dat ze aan de situatie gewend zijn en het prima vinden zo.
- Verdrietig
- Ik vraag haar wel eens, maar ze zegt dat ze er niet veel last van heeft. Dat klopt volgens mij ook wel.
- Hij vindt het niet leuk, maar hij weet ook dat het niet meer goed komt.
- L. is er af en toe nog wel verdrietig over.
- Ik denk meer gevoelens; verdrietig, maar ook opgelucht en vrijer voelen.
- Soms verdrietig, gevoelig
- Wil het liefst papa en mama weer samen maar vindt het verder zo ook wel goed
- Denk niet dat ze daar vaak stil bij staat (aan denkt)
- Ze waren drie en vijf en weten eigenlijk niet beter, maar beseffen wel dat ze in een andere situatie zitten t.o.v. de meeste klasgenootjes
- Hij vindt de co-ouderschap situatie oké, alleen de wisseling blijft hij lastig vinden. Hij vindt het vooral zielig als zijn vader alleen is. Bij mij vindt hij dat minder lastig, omdat ik niet alleen ben.
- Dan is ze verdrietig en voelt ze zich niet fijn. Liefst wil ze dat haar ouders weer samen zijn.
- Nee

12. Vindt u het goed dat ik een interview met u mag afnemen om iets dieper op de vragen uit de lijst in te gaan?

- 0 Ja : 12
- 0 Liever niet : 4

Zijn er voor nog zaken die niet aan de orde zijn geweest in deze vragenlijst of heeft u specifieke vragen, opmerkingen of wensen, wilt u dat dan hieronder aangeven?

- Nee, ik wil alleen nog even aangeven dat de band met hun moeder gewoon goed is en er voor hun alleen maar rust gekomen is. Ik denk dat ze tevreden zijn met de situatie zoals die nu is.
- Een interview lijkt me niet nodig, R. redt zich prima.
- Het is erg afhankelijk van de leerkracht of er wel of geen oog is voor het welbevinden van het kind. Dit vind ik zorgelijk. Ik zie hoe goed het gaat met E. en dat komt mede doordat ze 3 jaar meester heeft gehad. Het tegenovergestelde heb ik helaas ook ervaren.
- een scheiding is erg moeilijk voor de kinderen. Ze krijgen hier sowieso last van. Dat het een tijdje minder goed gaat met school is niet raar. In vind het wel belangrijk dat hier extra aandacht voor is. Het belangrijkste merkte ik wel dat ze zich goed voelen in de klas waar kinderen inzitten waar ze erg goed mee overweg kunnen. Als ze zich beter voelen lukt het leren ook beter en kunnen ze alles veel beter aan.
- M. heeft zelf aangegeven dat ik het papier moest invullen. Dus misschien heeft M. behoefte aan gesprekken.
- N.v.t.
- Wat voor begeleiding is er geregeld vanuit school?
- Wil graag op de hoogte gehouden van J. en voor jou onderzoek als dat mag? Jammer geen retour envelop waar ik deze in kan doen en waar moet ik hem inleveren?
- Ik vind het heel goed dat er een keer aandacht aan besteed wordt. Ik zou graag terugkoppeling willen horen waar J. zoal tegen aan loopt. Gelukkig is J. ondanks de scheiding een heel vrolijk en blij mannetje!
- N. vindt het fijn dat ze er met jou over kan praten. Ik merk wel dat ze er nu meer over heeft dan voorheen.

Opmerkingen moeder A. uit mail:

Beste meneer Fuchten, A. kreeg de brief mee van school toen ik wederom was opgenomen in het ziekenhuis in E., Duitsland. Toen we elkaar aan de telefoon hadden die avond, was ze om verschillende redenen weer heel erg van slag. Op dit moment zijn wij bezig met opdrachten van een psycholoog. Ik heb met A. overlegd en wij beiden kwamen tot de conclusie dat het niet juist zou zijn de problemen ook op school bespreekbaar te maken. Ik hoop van harte op uw begrip. Ik wens u heel veel succes met uw studie in de hoop dat er vele anderen bereid zijn mee te werken aan uw praktijkonderzoek. Vriendelijke groeten, J. (hierna is nog telefonisch contact geweest)

Heeft u kind wel eens verteld dat hij geholpen is

Figuur 18. Heeft uw kind wel eens verteld dat hij geholpen is

Vindt u het belangrijk dat uw kind goede begeleiding krijgt

Figuur 19. Vindt u het belangrijk dat uw kind goede begeleiding krijgt

Planformulier praktijkgericht onderzoek

deel A. WAT ga ik onderzoeken? * Zie glossary

Gegevens	
Naam student (meisjesnaam)	Willem Rinse Fuchten
Studentnummer	s1052513
Uitstroomprofiel	Gespecialiseerd leraar zorg primair onderwijs
deeltijd /voltijd / upgrade / e-learning	deeltijd
Onderzoeksbegeleider	
Docent Leerlijn praktijkgericht onderzoek	Marijke Ruijs / Peter van den Bosch/ Hannie Fokkens
Datum toetsmoment 1	
Datum begeleidingsmomenten in onderzoek	25-10-2012 Planformulier A met Peter besproken 09-01-2013 Overleg met Peter over nieuw onderwerp 30-01-2013 Planformulier A voor feedback PGO 25-02-2013 Planformulier A aangepast 05-03-2013 Planformulier A aangepast n.a.v. feedback critical friends 08-03-2013 Planformulier A aangepast na feedback Hannie 20-03-2013 Planformulier A voor feedback PGO 01-04-2013 Planformulier A + Theoretische onderbouwing opgestuurd 03-04-2013 Planformulier A+B mee bezig i.o.m. Hannie 16-04-2013 Planformulier A+B voorbereid voor PGO 17-04-2013 Planformulier A+B aangepast bij PGO 23-04-2013 Planformulier B aangepast na feedback 24-04-2013 Planformulier A+B afgemaakt en opgestuurd naar Hannie

1. Verlegenheidsituatie

CBS De Fontein is een christelijke basisschool in het dorp Ten Boer. De school heeft 200 leerlingen die verdeeld zijn over 8 groepen. Ik ben groepsleerkracht van groep 8.

In groep 8 en in de andere groepen van CBS De Fontein zitten meerdere kinderen van gescheiden ouders. Kinderen zijn eigenlijk nooit beter af na een echtscheiding. Vaak wordt gezegd dat een echtscheiding voor kinderen minder erg is dan voortdurend te moeten leven met ruziënde ouders, maar dat idee wordt niet gesteund door wetenschappelijk onderzoek. Recent Nederlands onderzoek laat zien dat dat scheiden alleen maar voordelig is voor de kinderen wanneer de ruzies zeer frequent en zeer ernstig zijn (Pals, 2006).

Op CBS De Fontein zijn we wel op de hoogte van echtscheidingen bij een leerling, maar er is geen protocol aanwezig om de leerlingen te begeleiden en kinderen van gescheiden ouders worden op CBS De Fontein dan ook niet op een speciale wijze begeleid of geholpen. Verder is er weinig kennis bij de leerkrachten aanwezig over de gevolgen van een scheiding op de ontwikkeling van de leerling. Tevens is onduidelijk welke hulp voor het kind het meest prettig werkt. Hierdoor wordt niet voldoende ingespeeld op de psychologische basisbehoeften relatie, competentie en autonomie van elke leerling (Stevens, 2002). Met de ouders is er tot slot weinig communicatie over dit onderwerp, terwijl de rol van ouders als partner in de ontwikkeling van het kind is juist van belang is (Pameijer & van Beukering, 2010).

Wat zijn de gevolgen van een scheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en op welke wijze kan de school interventies inzetten om deze leerlingen te begeleiden?

2. Doelstelling

Het in kaart brengen van de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van leerlingen op CBS De Fontein en welke rol de school hier in kan spelen.

3. Centrale vraagstelling

Welke interventies kunnen leerkrachten van CBS De Fontein inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden?

4. Verantwoording en onderbouwing vanuit literatuur van centrale vraagstelling en onderzoeksvragen.

Amato, P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990's: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, Vol. 15 (3), 355-370.

Pluijm, A. van der & Grevelt, M. (2013). *School en echtscheiding. Alledaagse begeleiding binnen een schoolbreed beleid*. Amsterdam: SWP.

Spruit, E. & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

5. Onderzoeksvragen en deelvragen

Centrale vraagstelling (herhaling):

Welke interventies kunnen leerkrachten van CBS De Fontein inzetten om leerlingen van gescheiden ouders te begeleiden?

Onderzoeksvraag 1:

Wat zegt de literatuur over de gevolgen van een echtscheiding op de ontwikkeling van een basisschoolleerling?

Deelvragen:

- *Welke gevolgen zijn er bekend in de literatuur over invloed van een echtscheiding op de ontwikkeling van basisschoolleerlingen?*
- *Welke kennis is relevant voor de leerkrachten om leerlingen die een echtscheiding hebben meegemaakt goed te kunnen begeleiden?*
- *Wat zegt de literatuur over wat een school kan betekenen voor leerlingen van gescheiden ouders?*

Onderzoeksvraag 2:

Wat is de huidige situatie met betrekking tot leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?

Deelvragen:

- *Van welke leerlingen zijn de ouders gescheiden?*
- *Welke gevoelens komen bij deze verschillende leerlingen naar boven?*
- *Welke gevolgen heeft de scheiding voor de leerling tot nu toe gehad in de klas?*
- *Welke hulp verwachten leerlingen van gescheiden ouders van de leerkrachten van CBS De Fontein?*

Onderzoeksvraag 3:

Op welke wijze kunnen de leerkrachten van CBS De Fontein leerlingen van gescheiden ouders begeleiden in hun ontwikkeling?

Deelvragen:

- *Hoe kunnen leerkrachten van CBS De Fontein op een zinvolle manier betrokken worden bij het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders?*
- *Welk beleid kan er ontwikkeld worden voor het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders op CBS De Fontein?*

- *Waarin zijn leerkrachten van CBS De Fontein handelingsverlegen in het omgaan met de problematiek die komt kijken bij echtscheiding?*

Onderzoeksvraag 4:

Op welke wijze kunnen de ouders na een echtscheiding hun kinderen begeleiden in de ontwikkeling op CBS De Fontein?

Deelvragen:

- *Hoe kunnen ouders van CBS De Fontein op een zinvolle manier betrokken worden bij het begeleiden van hun kinderen na een echtscheiding?*
- *Welke adviezen kunnen er aan de ouders gegeven worden door de school om hen te helpen in de begeleiding van het kind?*
- *Hoe hebben de ouders na de echtscheiding de begeleiding van school met hun kind ervaren?*

Planformulier praktijkgericht onderzoek

*deel B. Hoe ga ik onderzoeken? * Zie glossary*

1. Doelgroepen van het onderzoek: bij wie ga je gegevens verzamelen? (onderzoeksgroep).

Geef bij iedere aangekruiste mogelijkheid tussen haakjes een schatting van het aantal (N).

- ☒ *leraren (N=13)*
- ☒ *andere schoolfunctionarissen (N=4; directie en zorg coördinatoren)*
- ☒ *leerlingen (N=18; de leerlingen waarvan de ouders gescheiden zijn)*
- ☒ *ouders (N=32; de ouders van leerlingen die gescheiden zijn)*
- ☐ *Andere personen tests, toetsen*

2. Hoe ga je gegevens verzamelen? Kruis alle te gebruiken instrumenten aan.

- ☒ *interviews met leerlingen*
- ☒ *vragenlijsten*
- ☐ *tests, toetsen*
- ☐ *observatie*
- ☒ *documentanalyse: schriftelijke bronnen, bestaande documenten*
- ☒ *Anders, nl. literatuurstudie*

3. Welke documenten gebruik je hierbij?

- ☒ Leerlingvolgsysteem
- ☒ Schoolwerkplan
- ☐ Schoolnotulen en -verslagen
- ☐ Schoolkrant
- ☐ Bestaande leerlingdocumenten (bijv. proefwerken, opstellen, werkstukken)
- ☐ Anders, n.l.

4. Welke instrumenten ga je gebruiken?

Geef hieronder een korte beschrijving per instrument

Instrument	Doel? Wat 'meet' het instrument?	Waar komt het instrument vandaan?
Vragenlijst voor leerkrachten met 12 gesloten vragen en 1 open vraag.	In kaart brengen wat er gedaan wordt aan begeleiding van kinderen van gescheiden ouders en waarin de leerkracht handelingsverlegen is	Zelf ontworpen instrument geïnspireerd door een bestaand instrument.
Vragenlijst voor leerlingen met 8 gesloten vragen en 3 open vragen	In kaart brengen waar de kinderen tegen aan zijn gelopen, hoe ze geholpen zijn en hoe ze geholpen willen worden	Zelf ontworpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Vragenlijst voor ouders	In kaart te brengen wat de ouders van school verwachten in begeleiding van hun kind en waarin de ouders de school kunnen bijstaan in de ontwikkeling	Zelf ontworpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Vragenlijst voor directie en IB	Het doel is om in kaart te brengen wat er gedaan wordt op De Fontein en waarin de leerkracht zich kan verbeteren in het begeleiden van leerlingen van gescheiden ouders	Zelf ontworpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Semigestructureerd groepsinterview met leerlingen met 5 gesloten en 5 open vragen. Het groepsinterview wordt in verschillende bouwen afgenomen	Het doel is om kinderen gelegenheid te geven hun gevoelens te uiten en antwoorden te verduidelijken van de vragenlijst	Zelf te ontwerpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Individueel en semigestructureerd interview met de IB	Het doel is om te ontdekken welke aanbevelingen er vanuit de IB gegeven kunnen worden en om aanvullingen te geven op de vragenlijst	Zelf te ontwerpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Semigestructureerd individueel Interview met de directie	Het doel is om te ontdekken welke aanbevelingen er vanuit de directie gegeven kunnen worden en om aanvullingen te geven op de vragenlijst	Zelf te ontwerpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Semigestructureerd individueel Interview met de directie	Het doel is om te ontdekken welke aanbevelingen er vanuit de ouders gegeven kunnen worden en om aanvullingen te geven op de vragenlijst	Zelf te ontwerpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader
Documentanalyse	Het onderzoeken van beleid op CBS De Fontein met betrekking tot kinderen en echtscheiding	Zelf te ontwerpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader

X Voeg eventueel bestaande instrumenten als bijlage toe

X Voeg een matrix toe, waarin staat hoe instrumenten de onderzoeksvragen afdekken

5. Voor welke onderzoekopzet kies je nu op grond van de antwoorden op de vragen B1 tot en met B5?

- ☐ *survey-onderzoek*
- ☐ *experiment*
- ☐ *(meervoudige) gevalstudie*
- ☐ *actieonderzoek*
- X evaluatieonderzoek*
- ☐ *een combinatie, namelijk:*
- ☐ *Praktijkgericht onderzoek. Kruis dit aan als bovenstaande mogelijkheden niet passen.*

6. Hoe vaak ga je gegevens verzamelen?

- X Eenmalig (momentopname)*
- ☐ *Op meerdere momenten (ik wil 'verandering' onderzoeken)*
- ☐ *Sommige gegevens eenmalig, andere op meerdere momenten*

7. Communicatie

Op welke wijze communiceer je met je (school)organisatie over de opzet, uitvoering en communicatie over je praktijkgerichte onderzoek?

Met de directrice is het onderzoek vooraf besproken. Ze vindt het een goed onderwerp en ze verleent toestemming om het praktijk gericht onderzoek uit te voeren.

Met de IB is het onderwerp vooraf besproken, het onderwerp wordt als goed ervaren en vanuit de IB worden tips aangedragen.

Er is overleg geweest met een collega die zelf een echtscheiding heeft meegemaakt om het onderzoek te verduidelijken. Ze stelt dit op prijs en vindt het een goed onderwerp om te onderzoeken.

In een klein overleg naar aanleiding van een kind waarvan de leerkracht niet wist dat de ouders gescheiden waren wordt het onderzoek besproken.

Op een personeelsvergadering wordt het onderwerp van het onderzoek uitgelegd en verduidelijkt. Voor de aanwezigen is een informatieblad gemaakt en dit wordt besproken. Aan alle personeelsleden wordt per mail toegelicht wat in de vergadering is besproken en het informatieblad wordt verstrekt.

De resultaten en aanbevelingen uit het onderzoek worden in een personeelsvergadering toegelicht.

Aan de ouders wordt een brief meegegeven waarin het onderzoek toegelicht wordt en gevraagd wordt of ze toestemming geven voor het onderzoek. Gemeld wordt aan de ouders dat informatie uit het onderzoek vertrouwelijk behandeld wordt. Tevens wordt aan de ouders een vragenlijst verstrekt en het doel wordt aan de ouders uitgelegd. Met een aantal ouders worden gesprekken gehouden.

8. Planning

MOMENT	ONDERZOEKSSTAPPEN	ACTIVITEITEN IN PRAKTIJK
februari	Keuze nieuw onderwerp PGO	
februari/maart	Literatuurstudie	
maart	Vaststellen onderzoeksvragen en deelvragen Maken Planformulier A met theoretische onderbouwing	
april	Ontwikkelen onderzoeksinstrumenten Maken Planformulier B met theoretisch kader	Voorlichting geven over het onderzoek en de instrumenten
mei	Vragenlijsten verstrekken Afnemen interviews Gegevens analyseren	Terugkoppeling verkregen uitkomsten naar het team
28 mei	Concept PGO af	Inleveren voor feedback
7 juni	Inleveren PGO	Presentatie uitkomsten onderzoek aan het team

Matrix "Vragen x instrumenten-items".

Instrumenten-items											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Deel- vragen	1						X	X		X	
	2	X			X		X	X		X	
	3						X	X		X	
	4		X	X		X			X		X
	5		X	X		X					
	6		X	X		X					X
	7	X	X	X		X					
	8	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
	9	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	10	X			X		X	X	X	X	
	11		X	X	X		X	X	X	X	
	12		X		X	X	X	X	X	X	
	13			X					X	X	X

Verklaring instrumenten items:

1. Vragenlijst met leerkrachten
2. Vragenlijst met leerlingen
3. Vragenlijst met ouders
4. Vragenlijst met directie en IB
5. Groepsinterview met leerlingen
6. Interview met de IB
7. Interview met de directie
8. Interview met ouders
9. Literatuuronderzoek
10. Documentanalyse